

Apsolutni »Ja jesam« u Izlasku 3,14 i u Hošee 1,9*

IVICA ČATIĆ,
IVAN ANDELFINGER**

UDK: 222.12:224.6
Izvorni znanstveni rad
Primljeno:
28. travnja 2014.
Prihvaćeno:
9. rujna 2014.

** Doc. dr. sc. Ivica Čatić, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, P. Preradovića 17, p.p. 54, 31400 Đakovo, Hrvatska, ivicat6@gmail.com

Ivan Andelfinger, dipl. teol., Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, P. Preradovića 17, p.p. 54, 31400 Đakovo, Hrvatska, andelfinger@yahoo.com

Sažetak: Autori u članku konfrontiraju značenja dva ju hebrejskih glagolskih oblika, te njihovih prijevoda na biblijski grčki jezik i moderne prijevode. Riječ je o glagolskom obliku ʔehye^h iz Izl 3,14, i njegovoj negaciji $\text{lō}^{\text{ʔ}}\text{-ʔehye}^h$ u Hoš 1,9. Navedene glagolske oblike na hrvatski jezik možemo prevesti s »Ja jesam« i »Ja nisam« u apsolutnom smislu. Istraživanje za cilj ima rasvijetliti u kakvim povijesnim, filološkim i teološkim odnosima stoje pozitivna (Izl 3,14) i negativna formulacija (Hoš 1,9). U Starom zavjetu Gospodinov apsolutni »Ja jesam« svoje utemeljenje ima u iskustvu izabranog naroda, pojavljuje se u ključnim momentima Izraelove povijesti i smjera na sveto ime Božje. U Izl 3,14 Bog se objavio Mojsiju kao ʔehye^h ʔāšer ʔehye^h (Ja sam koji jesam), što je Septuaginta prevela na grčki jezik sa egō eimi ho ōn (Ja sam Onaj koji jest). Hebrejska je konstrukcija zagonetna i teško prevodiva. Budući da je ispravan prijevod gotovo nemoguće utvrditi samo iz morfosintaktičke analize, bibličari posežu za kontekstom u kojem su zagonetne riječi izrečene. Iako je tradicionalni prijevod »Ja sam koji jesam«, bibličari se u novije vrijeme sve više odlučuju za futurski aspekt prijevoda. U ovom radu posebnu ćemo pozornost usmjeriti prema navedenom prijevodu u futuru i pitanju njegove opravdanosti. Kada govorimo o Septuagintinu prijevodu, prevoditelj se u Izl 3,14 odlučio za prezentski aspekt stoga što je u grčkom prezentu kao nesvršenom vremenu na neki način već uključen i futurski aspekt. Iz toga proizlazi da LXX. prijevod u prezentu nema utemeljenje samo u filozofiji, kao što se obično misli, već ima svoje filološko opravdanje. Kada govorimo o knjizi proroka Hošee, apsolutni »Ja jesam« pojavljuje se u negativnom obliku: ʔānōkī

* Članak je nastao na temelju proširenih i prerađenih izvadaka iz diplomatskog rada: Apsolutni »Ja jesam« u Starom i Novom zavjetu.

lō²-²ehye^h (grč. *egō ouk eimi* – *Ja nisam*). Prorok se gotovo sigurno referira na Izl 3,14 da bi pokazao naslovnicima, žiteljima Sjevernoga kraljevstva, kako ih je snašla sudbina suprotna onoj koju su doživjeli njihovi predci prilikom izlaska iz Egipta. Iz toga proizlazi da Božje ime »*Ja jesam*« u okviru knjige Izlaska ima povijesno-spasenjsku funkciju, dok u okviru knjige proroka Hošee ono poprima povijesno-upropašujuću funkciju.

Ključne riječi: Biblija, Stari zavjet, Božje ime, formula *Ja jesam*, povijesno-spasenjska funkcija, formula *Ja nisam*.

Uvod

Ovako kaže Izraelcima: ***Ja jesam*** posla me k vama (Izl 3,14b). U hebrejskom izvorniku doslovno se ovako Gospodin obratio Mojsiju na brdu Horebu, nakon što je odlučio izbaviti svoj narod iz egipatskoga ropstva. Više niste narod moj i ***Ja nisam*** vama (Hoš 1,9), rekao je Gospodin proroku Hošei nakon što je odlučio Izraelski narod prepustiti asirskim osvajačima. Već pri površnom promatranju ovih biblijskih redaka, čitatelj osjeća njihovu dvojakost. S jedne strane kod čitatelja se javlja osjećaj da je tim riječima sve rečeno. S druge pak strane nešto nedostaje, rečenica kao da nije dovršena. Zašto je Bog Izraelcima uputio te riječi i što su one značile izabranom narodu? Kako ih prevesti s hebrejskog jezika da se ostane vjeran izvorniku, a da se ne izgubi njihov zagonetni smisao? U kakvim povijesnim, filološkim i teološkim odnosima stoje pozitivna (Izl 3,14) i negativna formulacija (Hoš 1,9)? Ovo su neka od pitanja na koja ćemo pokušati odgovoriti ovim radom.

Apsolutne ili samostojne *Ja jesam* formule pojavljuju se u Starom (usp. Izl 3,14; Hoš 1,9; Pnz 32,39; Iz 41,4; 43,10.13.25; 45,18-19; 46,4; 48,12; 51,12; 52,6) i u Novom zavjetu (usp. Iv 8,24.28.58; 13,19). Nazivamo ih »apsolutnima« jer, za razliku od jednostavnih »*ja jesam*« formula, imaju vrijednost u sebi samima i stoje same za sebe. U Starom zavjetu, hebrejske (TM) i grčke riječi (LXX) koje možemo prevesti s apsolutnim *Ja jesam* pojavljuju se u više oblika: אָהֵיָהּ (°ehye^h), אֲנִי הָיָא / אֲנִי הָיָא (°ānōkī/°ānī hū²), ἐγὼ εἰμι (*egō eimi*), ὁ ὢν (*ho ōn*). S druge strane, prorok Hošea donosi *Ja jesam* u negativnom obliku: לֹא־אָהֵיָהּ (lō²-°ehye^h), ἐγὼ οὐκ εἰμι (*egō ouk eimi*). U ovom radu naš primarni interes bit će usmjeren prema hebrejskim oblicima אָהֵיָהּ; לֹא־אָהֵיָהּ (°ehye^h; lō²-°ehye^h) i njihovim prijevodima. Hebrejski oblik אֲנִי הָיָא / אֲנִי הָיָא (°ānōkī/°ānī hū²)¹ ne ćemo detaljnije obrađivati.

¹ Hebrejska konstrukcija אֲנִי הָיָא (°ānī hū²), sastoji se od osobne zamjenice 1. l. sg. m. r. אֲנִי (°ānī), što znači »ja«, i osobne zamjenice 3. l. sg. m. r. הָיָא (hū²), što znači »on«. U hebrejskom jeziku nema pomoćnog glagola »biti« koji bi služio kao kopula između subjekta i drugoga dijela imenskoga predikata. Umjesto pomoćnoga glagola »biti« (koji je inače kopula) koristi se jednostavno »razmak«, jer osobna zamjenica odijeljena od imenice (u našem slučaju druge osobne zamjenice) zamjenjuje pomoćni glagol. Usp. A. REBIĆ, *Slovnica hebrejskog jezika*, KS, Zagreb, 1997., str. 43. Zato bi se formula Jahvina samopredstavljanja najdoslovnije mogla prevesti: JA ON. Prvo lice jednine

U prvom dijelu rada donosimo gramatičku analizu apsolutnih »Ja jesam« formula u hrvatskom jeziku, tj. njihovu posebnost u odnosu sa jednostavne »ja jesam« formule. Potom prelazimo na apsolutni *Ja jesam* u Izl 3,14. Ovdje će biti riječi o morfosintaktičkim karakteristikama hebrejske konstrukcije אֶהְיֶה אִשֶׁר אֶהְיֶה (ʾehyeh^h ʾašer ʾehyeh^h). Posebnu pozornost posvetit ćemo pitanju prijevoda, tj. kako navedenu konstrukciju prevesti na moderne jezike (prezent ili futur)? I u trećem dijelu rada

ima dva različita oblika, kraći oblik אָנִי (ʾānī), i duži oblik אֲנֹכִי (ʾānōkī), između ta dva oblika nema nikakve funkcionalne razlike, Usp. B. K. WALTKE, M. O'CONNOR, *An Introduction to Biblical Hebrew Syntax*, Eisenbrauns, Winona Lake, 1990., str. 292. Dok u većini semitskih jezika jedan oblik u potpunosti prevladava nad drugim, u hebrejskom jeziku ti oblici zadržavaju svoja mjesta jedan pored drugoga. Izbor između אָנִי (ʾānī) i אֲנֹכִי (ʾānōkī) determiniran je, čini se, dijelom zbog ritmičnih razloga, dijelom zbog rastućega preferiranja אָנִי (ʾānī) oblika kod kasnijih pisaca, Usp. F. BROWN, R. DRIVER, C. BRIGGS, *A Hebrew and English Lexicon*, Hendrickson, Boston, 1997., (=BDB), str. 59. Uobičajena uporaba osobne zamjenice הוּא (hūʾ) naglašeni je »on«, ponekad ekvivalent za »sebe, se, sebe sam« ili pokazna zamjenica »taj, onaj«. Kao naglašena tvrdnja za Boga »Ja sam On« »Ja sam onaj koji jest« (protivan bogovima koji ne postoje), »Vladar svijeta«, u Pnz 32,39 »Ja, Ja sam on, taj«. LXX hebrejsku konstrukciju הוּא אֲנִי/אָנִי (ʾānōkī/ʾānī hūʾ) prevodi kao ἐγὼ εἰμι (*egō eimi – Ja jesam, ja sam taj*), Usp. הוּא, u: BDB, str. 215. Iz priloženog vidimo da je u LXX prijevodu izostavljena osobna zamjenica αὐτός (*autos*) »on«. Do izostavljanja αὐτός (*autos – on*) moglo je doći stoga što je ἐγὼ εἰμι αὐτός (*egō eimi autos – ja sam on, taj*) nespretna formulacija koju je bilo teško prevesti u duhu grčkog jezika, što je bila namjera prevoditelja. Idući razlog izostavljanja αὐτός (*autos – on*) u prevodjenju hebrejskih riječi אָנִי אֲנִי (ʾānī hūʾ), je želja za očuvanjem dvodijelne formulacije u oba jezika, hebrejskom i grčkom. Prema tomu, budući da je dvodijelnu hebrejsku formulaciju הוּא אָנִי (ʾānī hūʾ) nemoguće prevesti na grčki jezik kao dvodijelni ἐγὼ αὐτός (*egō autos – ja on*), nego samo kao trodijelni ἐγὼ εἰμι αὐτός (*egō eimi autos*, a ta je formulacija ionako nespretna i nije u duhu grčkoga jezika), prihvaćena je dvodijelna formulacija ἐγὼ εἰμι (*egō eimi – ja jesam*), Usp. C. H. WILLIAMS, *I Am He. The Interpretation of ʾānī hūʾ in Jewish and Early Christian Literature*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2000., str. 58. Ovaj oblik se javlja prilikom ulaska u obećanu zemlju (usp. Pnz 32,39) i prilikom Izlaska iz Babilonskoga sužanjstva (usp. Iz 41,4; 43,10.13.25; 45,18-19; 46,4; 48,12; 51,12; 52,6). Taj naziv uvijek izgovara samo Bog, nikada ga ne rabe ljudi. Jedino Gospodin smije za sebe reći: אֲנֹכִי/אָנִי הוּא (ʾānōkī/ʾānī hūʾ) i ἐγὼ εἰμι (*egō eimi*). Bog je u svim navedenim slučajevima prikazan kao osloboditelj koji prigiba koljena svojemu narodu da bi ga izbavio iz ropstva. Dok izgovara svoje *Ja jesam* formule Jahve ističe svoju apsolutnu jedincatost u odnosu na stvoreni svijet, ali u isto vrijeme i svoje djelovanje u povijesti. Druga važna oznaka ovoga oblika *Ja jesam* formule povezana je sa Božjim imenom. Iako je u hebrejskom jeziku אֲנֹכִי/אָנִי הוּא (ʾānōkī/ʾānī hūʾ) spoj dviju zamjenica, i jedan i drugi oblik imaju funkciju Božjega imena. To posebno dolazi do izražaja u Septuagintinu prijevodu Iz 43,25, gdje je hebrejski duži oblik אֲנֹכִי אֲנֹכִי (ʾānōkī ʾānōkī hūʾ) na grčki jezik preveden sa ἐγὼ εἰμι ἐγὼ εἰμι (*egō eimi egō eimi – Ja sam Ja jesam*). Prema mišljenju Pere Vidovića, takav »Ja sam **Ja jesam**«, jedini je način prijevoda budući da jedini »predikatni« nastavak koji bi se mogao dodati prvom dvodijelnom ἐγὼ εἰμι (*egō eimi*) jest drugi dvodijelni ἐγὼ εἰμι (*egō eimi*), u apsolutnom (bespredikatnom) obliku, koji ima ulogu Božjega imena. Kasnije, u Novom zavjetu, istim oblikom ἐγὼ εἰμι (*egō eimi*) poslužit će se utjelovljena Riječ (usp. Iv 1,1.14; 8,24.28.58; 13,19). O apsolutnim אֲנֹכִי/אָנִי הוּא (ʾānōkī/ʾānī hūʾ) oblicima, njihovu prijevodu na grčki jezik i teološkom značaju detaljnije vidi u: P. VIDOVIĆ, *Nomen sacrum Boga egzila je Ja jesam*, u: D. TOMAŠEVIĆ (ur.), *Tvoja riječ nozi je mojoj svjetiljka*, KBF Sarajevo-Glas Koncila, Sarajevo-Zagreb, 2012.

zanimalo nas je pitanje prijevoda, gdje analiziramo Izl 3,14 u prijevodu Septuaginte. Grčki prijevod u prezentu ἐγὼ εἶμι ὁ ὢν (*egō eimi ho ōn*) ima veliku povijesnu recepciju i važnost pa ćemo tradicionalne filozofsko-teološke postavke promotriti kroz prizmu filologije. U četvrtom, posljednjem dijelu, prelazimo na knjigu proroka Hošee gdje ćemo konfrontirati pozitivnu (Izl 3,14) i negativnu formulaciju (Hoš 1,9), te donijeti sintezu cijeloga rada.

1. Gramatička analiza »Ja jesam« formula

Jednostavne »Ja jesam ili ja sam« formule sastavljene su od subjekta (Ja) i 1. l. pomoćnoga glagola »biti« (jesam, sam). Riječ *jesam* koja dolazi nakon subjekta (*Ja*→*jesam*) čini prvi dio »imenskoga predikata«. ² Kada navedenoj riječi dodamo »predikatno ime«, koje je najčešće u nominativu, tada riječ *jesam* (ili njen nenačlani oblik *sam*) postaje samo spona (kopula) između subjekta (Ja) i drugoga dijela imenskoga predikata kojega nazivamo »predikatno ime«. ³ Budući da nema svojega leksičkoga značenja, iako ima kategoriju lica i broja, spona (kopula) sama ne može biti predikat, nego tek s »predikatnim imenom« izriče cjelinu »imenskoga predikata«, takav predikat nalazimo u rečenicama tipa *Ja sam Julija*. ⁴ Dakle, »imenski predikat« ima dva dijela: *jesam* ili *sam* (prvi dio) i »predikatno ime« *Julija* (drugi dio). Navedena samopredstavljajuća rečenica primjer je jednostavne »ja jesam« formule, zato što riječ »sam« (ili njezin naglašeni oblik »jesam«) služi samo kao spona (kopula) između subjekta »Ja« i predikatnoga imena »Julija«.

Međutim, kod apsolutnih *Ja jesam* formula stvar je bitno drugačija. Kada Jahve kaže Mojsiju: *Ovako kaži Izraelcima: Ja jesam posla me k vama* (Izl 3,14b), neupućeni čitatelj može se pitati: što *Ja jesam*? Tko je to poslao Mojsija i zašto nakon subjekta (Ja) dolazi pomoćni glagol »biti« bez »predikatnoga imena«? Činjenica da nigdje nema »predikatnoga imena« i da se iz konteksta predikatno ime ne može podrazumijevati, apsolutnoj *Ja jesam* formuli daje vrijednost u sebi samoj. Takvoj vrsti formula »predikatno ime« jednostavno nije potrebno jer je njima samima sve rečeno. U nastavku rada umjesto pojma »predikatno ime« koristit ćemo jednostavniji izraz »predikat«, jer je to uobičajeno u teološkoj literaturi. ⁵

² Usp. D. STOLAC, Imenski predikati u kajkavskim dramskim tekstovima 18. i početka 19. stoljeća, u: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 21(1995.)1, str. 202.

³ Usp. isto, str. 202.

⁴ Usp. M. PETI, Glagolski predikat u imenskom predikatu, u: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 30(2004.)1, str. 163.

⁵ Usp. P. VIDOVIĆ, Nomen sacrum Bogu egzila je Ja jesam; P. VIDOVIĆ, Vjerovati da je Isus Ja-jesam (Iv 8,24), u: *Obnovljeni život*, 68(2013.)2; N. HORAK-WILLIAMS, *Grčki jezik Novoga zavjeta*, KS, Zagreb, 1999., str. 49.; R. E. BROWN, *The Gospel According to John, I*, The Anchor Bible Commentary, Doubleday, New York, 1966.

2. Izlazak 3,14 u Masoretskom tekstu (TM)

Bog otaca na brdu Horebu objavio se Mojsiju kao *Ja sam koji jesam* (Izl 3,14a), malo dalje u Izl 3,14b, čitamo Božji odgovor Mojsiju: *Ovako kaži Izraelcima, Ja jesam posla me k vama.* »Zagrebačka Biblija« hebrejske riječi אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה (^hehye^h ʾāšer ʾehye^h) prevela je sa *Ja sam koji jesam*, a hebrejsku riječ אֶהְיֶה (^hehye^h) iz Izl 3,14b kao *Ja jesam*. Mojsije je od Boga tražio da mu kaže svoje ime, a Bog se predstavio kao *Ja jesam*. Te zagonetne riječi pravi su križ za generacije prevoditelja sve do danas. Riječi *Ja sam koji jesam* također su pokušaj objašnjenja tetragramatona יהוה. Ovdje donosimo usporedni prijevod Izl 3,13-15:

Zagrebačka Biblija	LXX	TM
<p>13 Nato Mojsije reče Bogu: »Ako dođem k Izraelcima pa im kažem: ‘Bog otaca vaših poslao me k vama,’ i oni me zapitaju: ‘Kako mu je ime?’ – što ću im odgovoriti?«</p> <p>14 »<i>Ja sam koji jesam</i>«, reče Bog Mojsiju. Onda nastavi: »Ovako kaži Izraelcima: ‘<i>Ja jesam</i>’ posla me k vama.«</p> <p>15 Dalje je Bog Mojsiju rekao: »Kaži Izraelcima ovako: ‘<i>Jahve</i>, Bog vaših otaca, Bog Abrahamov, Bog Izakov i Bog Jakovljev, poslao me k vama.’ To mi je ime do vijeka, tako će me zvati od koljena do koljena.»</p>	<p>13 καὶ εἶπεν Μωϋσῆς πρὸς τὸν θεόν ἰδοὺ ἐγὼ ἐλεύσομαι πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ καὶ ἐρῶ πρὸς αὐτούς Ὁ θεὸς τῶν πατέρων ὑμῶν ἀπέσταλκέν με πρὸς ὑμᾶς, ἐρωτήσουσίν με τί ὄνομα αὐτῶ; τί ἐρῶ πρὸς αὐτούς; 14 καὶ εἶπεν ὁ θεὸς πρὸς Μωϋσῆν Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν καὶ εἶπεν Οὕτως ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ Ὁ ὢν ἀπέσταλκέν με πρὸς ὑμᾶς. 15 καὶ εἶπεν ὁ θεὸς πάλιν πρὸς Μωϋσῆν Οὕτως ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ Κύριος ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, θεὸς Ἀβρααμ καὶ θεὸς Ἰσαακ καὶ θεὸς Ἰακωβ, ἀπέσταλκέν με πρὸς ὑμᾶς· τοῦτό μου ἔστιν ὄνομα αἰώνιον καὶ μνημόσυνον γενεῶν γενεαῖς.</p>	<p>13 וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הֲנִה אֲנֹכִי בָא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מִה־שְּׁמוֹ מַה אֹמַר אֲלֵהֶם: 14 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם: 15 וַיֹּאמֶר עוֹד אֲלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה־תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם וְהִשְׁמִי לְעַלְמֵם וְזָכְרִי לְדֹר דָּר:</p>

2.1. HEBREJSKI I ARAMEJSKI KORIJEN GLAGOLSKOGA OBLIKA »²ehye^h«

Glagolski oblik הָיָה (²ehye^h) je prvo lice qal⁶ imperfekta⁷ od glagola הָיָה (hāyā^h), a slična je stvar i s tetragramom YHWH. Imenica »Jahve« izvedena je od starohebrejskoga glagola *hawah* (kasnije *hajah*), a znači aktivno biti, aktivno bivstvovati, biti prisutan, dogoditi se, nastati, postati, tj. svojim djelovanjem dokazati svoje bivstvovanje, svoju prisutnost.⁸

Glagol *hyh* pojavljuje se 3632 puta u Starom zavjetu, od toga, 21 je niphāl, 5 je aramarizirani *hwh* (usp. Post 27,29; Iz 16,4; Prop 2,22; 11,3; Neh 6,6), a 71 puta *hwh* se pojavljuje u dijelovima Staroga zavjeta koji su pisani aramejskim.⁹ Općenito se הָיָה (hāyā^h) može prevesti engleskim (i hrvatskim m. op.) glagolima »biti« i »postati«. Aramejski הָוָה (hāwā²) je obično riječ za »biti«, originalno je značenje vjerojatno »provaliti«, »uspjeti«, a iz toga je proizašlo »dogoditi se«, »zbiti se«, »doći u postojanje«, γίγνεσθαι (*gignesthai*).¹⁰ U kombinaciji s različitim prijedlozi-

⁶ **Qal** je glagolski korijen (verbal stem) jednostavne (simplest) konstrukcije i značenja. Zovu ga još i »bazični« jer se na njega naslanjaju svi ostali (Nifal, Piel, Pual, Hiphil, Hofal i Hitpael). Modifikacije **qal-a** koje nastaju dodavanjem samoglasnika i suglasnika stvaraju druge korijenske oblike s puno kompleksnijim značenjem. **Qal** može imati dinamično ili statično značenje. Neki glagoli mogu imati oba značenja: statično i dinamično, tj. mogu biti u isto vrijeme dijelom statični, i dijelom dinamični, Usp. A. W. WALKER-JONES, *Hebrew for Biblical Interpretation*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2003., str. 48.-59. Bilo je i drugačijih pokušaja, Haupt se zalagao za **hiphil** korijen, predlažući čitanje ²ehyc^h ṣāšer yihweh što bi značilo »I cause to be what comes into existence«. Za **hiphil** se zalagao i Freedman, prema njemu značenje konstrukcije iz Izl 3,14 je »I bring into being«. Prema mišljenju B. S. Childsa takve rekonstrukcije uključuju »mnoge poteškoće«. O tomu detaljnije vidi u: B. S. CHILDS, *The Book of Exodus. A Critical, Theological Commentary*, The Westminster Press, Louisville, 1976., str. 62.-63.

⁷ **Imperfekt** je najviše uporabljivana konjugacija u hebrejskom jeziku. Nastaje tako da se korijenu dodaju prefiks (suglasnik-samoglasnik) na početku riječi ili sufiks (jedan samoglasnik ili skup: suglasnik-samoglasnik; suglasnik-samoglasnik-suglasnik) na kraju riječi, Usp. A. W. WALKER-JONES, *Hebrew for Biblical Interpretation*, str. 48.-59. **Imperfekt** upućuje na nesvršene događaje koji često mogu biti prevedeni u prezentu ili futuru. Iako je u većini slučajeva glagol preveden u futuru, imperfekt može izražavati akciju i događaje u sadašnjosti, u tomu slučaju glagol izražava značenje participia, Usp. C. H. J. Van der MERWE, J. A. NAUDE, J. H. KROEZE, *A Biblical Hebrew Reference Grammar*, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1999., str. 146.-147. Prema Walker-Jonesu: Waltke i O' Connor sintetizirali su sve teorije o **imperfektu**. Oni predlažu da imperfekt predstavlja: »an incomplete, progressive, repeated, or dependent situation«, Usp. A. W. WALKER-JONES, *Hebrew for Biblical Interpretation*, str. 48.-60.

⁸ A. REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta. Biblijskoteološki pregled starozavjetne poruke*, KS, Zagreb, 1996., str. 38.

⁹ Usp. BERNHARDT, הָיָה hayah, u: G. J. BOTTERWECK, H. RINGGREN (ur.), *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, III., Kohlhammer, Stuttgart, 1974., engl. prijev., *Theological Dictionary of the Old Testament*, III., Eerdmans, Grand Rapids, 1988. (=TDOT), str. 371.

¹⁰ Usp. isto, str. 217.

ma glagol הָיָה (*hāyā^h*) može izraziti mnogo specifičnih vrsta »biti« i »postojanja«, to u engleskom (i hrvatskom, m. op.) može biti prevedeno samo kroz perifrastične¹¹ konstrukcije.¹²

הָיָה (*hāyā^h*) se općenito u teološkom govoru uporabljuje u više manje fiksnim literalnim formama koje imaju svoj *Sitz im Leben* u kultu, ili barem služe za to da se pomoću njih izrazi religiozno iskustvo karakteristično za Izrael.¹³ U kultu je božansko ime korišteno u žrtvovanju, molitvi, blagoslivljanju i proklinjanju, te u svetom ratu.¹⁴

2.2. PROBLEM PRIJEVODA

Posebna važnost teološke upotrebe *hyh* povezana je s objavom imena Jahve u Izl 3,14, ali značenje izraza אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה (*ʿehye^h ʾāšer ʿehye^h*) koji se nalazi samo u ovom retku, nejasno je i diskutabilno.¹⁵ Termin אֶהְיֶה (*ʿehye^h*) jednak je engleskom (i hrvatskom, m. op.) *ja sam bio, ja jesam i ja ću biti*, osim toga, אֲשֶׁר (*ʾāšer*) u אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה (*ʿehye^h ʾāšer ʿehye^h*) može značiti i *što, taj, onaj, ono*, a iz toga slijede mnoge mogućnosti prijevoda.¹⁶

¹¹ Konstrukcije koje se tvore pomoćnim glagolom ili participom.

¹² Usp. BERNHARDT, הָיָה *hayah*, u: *TDOT*, III., str. 372.

¹³ Usp. *isto*, str. 377.

¹⁴ Usp. G. von RAD, *Theologie des Alten Testaments. Die Theologie der geschichtlichen Überlieferungen Israels*, I., Kaiser Verlag, Munich, 1957., engl. prijev., *Old Testament Theology. The Theology of Israel's Historical Traditions*, I., Westminster John Knox Press, Louisville, 2001., str. 183.

¹⁵ Usp. BERNHARDT, הָיָה *hayah*, u: *TDOT*, III., str. 379.

¹⁶ Usp. V. P. HAMILTON, *Exodus. An Exegetical Commentary*, Baker Academic, Grand Rapids, 2011., str. 64. »Mnoge mogućnosti« prijevoda moguće su jer konjugacije u biblijskom hebrejskom ne razlikuju između različitih momenata u prošlom vremenu, ili između sadašnjeg i budućeg vremena (*do not distinguish between different moments in past time, or between the present time, the future and modality*). Ta distinkcija, koja se prirodno pojavljuje u prijevodima biblijskih tekstova na »vremenske« jezike poput engleskog (i hrvatskog, m. op.) ekskluzivno je determinirana kontekstom i leksičkim značenjem glagola (*exclusively determined by the context and the lexical signification of the verb*), Usp. C. H. J. Van der MERWE, J. A. NAUDE, J. H. KROEZE, *A Biblical Hebrew Reference Grammar*, str. 143. Razlike su posebno velike kada se na grčki jezik prevodi hebrejska odnosna čestica אֲשֶׁר (*ʾāšer*). Navedena hebrejska odnosna čestica prenosi nam samo informaciju da postoji odnosna poveznica između dvaju rečeničnih dijelova (*relative link between two clauses*). Grčke odnosne zamjenice ὅς, οὗ, ἧ (*hos, hou, hō*) itd., kojima se אֲשֶׁר (*ʾāšer*) najčešće prevodi, opskrbljuju nas sa mnogo više informacija, npr. o rodu, broju i sintaktičkoj funkciji. O uistinu širokim mogućnostima prijevoda אֲשֶׁר (*ʾāšer*) na grčki jezik detaljnije vidi u: C. G. den HERTOOG, *The Treatment of a Relative Clauses in the Greek Leviticus*, u: R. SOLLAMO, S. SIPILÄ (ur.), *Helsinki Perspectives on the Translation Technique of the Septuagint*, The Finnish Exegetical Society – Vandenhoeck & Ruprecht, Helsinki – Göttingen, 2001., str. 69.-82.

Victor P. Hamilton predlaže devet prijevoda koji su svi jednako legitimni:

»1) I am who I am; 2) I am who I was; 3) I am who I shall be; 4) I was who I am; 5) I was who I was; 6) I was who I shall be; 7) I shall be who I am; 8) I shall be who I was; 9) I shall be who I shall be.«¹⁷

Za dvoznačan je prijevod i Bruce K. Waltke, iako prednost daje prijevodu *Ja jesam*¹⁸. Prema američkom bibličaru, u Izl 3,14 glagol הָיָה (*hāyā^h*) je u prefiks konjugaciji kojom su određena oba vremena, i futur (*Ja ću biti ono što ću biti*) i prezent (*Ja sam onaj koji jesam*).¹⁹

Ipak, danas prevladava mišljenje da bi אֲשֶׁר אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה (*ʿehye^h ʾāšer ʿehye^h*) trebalo prevesti u futuru kao *bit ću onaj koji ću biti*. R. P. Carroll u svoje četiri »meditacije« na osnovi teksta Izl 3,12-15 iznosi sljedeće argumente: u retku 3,12 Bog kaže Mojsiju, »Ja ću biti« (*אֶהְיֶה – ʿehye^h*) s tobom, to je obećanje Jahvine prisutnosti u budućnosti.²⁰ Na Mojsijevo pitanje iz retka 3,13, Bog odgovara na način da uzima אֶהְיֶה (*ʿehye^h*) iz 3,12 i igra se riječima, tako da u retku 3,14 a imamo אֲשֶׁר אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה (*ʿehye^h ʾāšer ʿehye^h*) »Ja ću biti što ću biti«. ²¹ U slučaju da Mojsije nije dobro čuo odgovor, poučen je već u sljedećem dijelu retka 3,14b da kaže Izraelskom narodu: אֲשֶׁר אֶהְיֶה (*ʿehye^h*) *poslao me k vama*.²²

Za Carrolla nema ni najmanje sumnje o tomu kako bi trebalo prevesti אֶהְיֶה (*ʿehye^h*). To je moguće samo u čistom futuru, a svi ostali prijevodi koji se oslanjaju na prezent posljedica su krivog povijesnoga razvoja koji svoje temelje ima u filozofskom prijevodu Septuaginte.²³ O drugim prijevodima koji su – kako smo ranije vidjeli – očito mogući, on uopće ne raspravlja. U frazi אֶהְיֶה (*ʿehye^h*) nema nikakve prisutnosti (*presence*) i blizine, samo obećanje da će Bog biti s Mojsijem kada preuzme zadatak.²⁴ Carroll ide tako daleko u svom forsiranju futura da ismijava sve one koji

¹⁷ V. P. HAMILTON, *Exodus. An Exegetical Commentary*, str. 64.

¹⁸ On tetragram »YHWH« prevodi sa JA JESAM. I ne samo to, u njegovoj »Teologiji Staroga zavjeta« na svim mjestima gdje bi inače pisalo »Jahve« piše velikim slovima u kurzivu JA JESAM. Mogli bismo reći da u Waltkeovoj starozavjetnoj teologiji sve »pršti« od »Ja jesam« izraza, Usp. B. K. WALTKE, *An Old Testament Theology. An Exegetical, Canonical, and Thematic Approach*, Zondervan, Grand Rapids, 2007.

¹⁹ Usp. *isto*, str. 365.

²⁰ Usp. R. P. CARROLL, *Strange Fire: Abstract of Presence Absent in the Text Meditations on Exodus 3*, u: *Journal for the Study of the Old Testament (=JSOT)* 19(1994.)1, str. 45.

²¹ Usp. *isto*, str. 45.

²² Usp. *isto*, str. 45.-46.

²³ Usp. *isto*, str. 52.

²⁴ Usp. *isto*, str. 48. Carroll zaključuje: »I, however, prefer to read the future aspect, as a trace of absence.«

se odlučuju za prezent, i poseže za likom iz crtića. Prema njemu takva povijesna recepcija koja se oslanja na prijevod u prezentu neminovno čini Izl 3,14 anticipacijom Popajeve poznate tautologije »I Yam What I Yam«.²⁵

William H. C. Propp, iako umjereniji, na sličnom je tragu. On priznaje da je najčešći i najpoznatiji prijevod Izl 3,14 *Ja sam onaj koji jesam*. Međutim – upozorava Propp – imperfekt od *hyy* uvijek upućuje na budućnost, kada bi netko na hebrejskom htio reći *ja sam onaj koji jesam* vjerojatno bi rekao: אֲנִי הָיָה אֲשֶׁר אֲנִי הָיָה (ʾānōkî hūʔ ʔāšer ʔānōkî hūʔ).²⁶ Također, prema njegovu mišljenju אֲהִיָּה אֲשֶׁר אֲהִיָּה (ʔehye^h ʔāšer ʔehye^h) iz Izl 3,14a i אֲהִיָּה (ʔehye^h) iz 3,14b uopće nisu imena, jedino eksplicitno ime u Izl 3,14-15 je יְהוָה (yhwh): *...to mi je ime dovijeka, tako će me zvati od koljena do koljena* (Izl 3,15).²⁷

Ali što je s retkom 14b: *OVako kaži Izraelovim sinovima: Ja ću biti* (אֲהִיָּה – ʔehye^h) *poslao me k vama*, zar to nije dokaz da je אֲהִיָּה (ʔehye^h) božansko ime? Ne nužno – odgovara Propp – i nastavlja: već smo ranije vidjeli da אֲהִיָּה (ʔehye^h) ne može značiti *Ja jesam/ja sam*, možda Bog objavljuje dva različita imena u Izl 3,14-15: אֲהִיָּה (ʔehye^h) i יְהוָה (yhwh).²⁸ Ako je tako, Jahve zove sebe אֲהִיָּה (ʔehye^h) (*Ja ću biti*), dok mu se drugi obraćaju u trećem licu kao *Jahvi*, pretpostavimo da je to forma od *yihyeh* (*On će biti*).²⁹ Međutim, nije sigurno da je אֲהִיָּה (ʔehye^h) prvo lice od *Jahve*, i nigdje više u Starom zavjetu Bog izravno sebe samoga ne zove אֲהִיָּה (ʔehye^h).³⁰

Ovakvomu prijevodu odlučno se suprotstavlja John I. Durham. On smatra da glagolski oblik אֲהִיָּה (ʔehye^h) u svom značenju obuhvaća stalnu i nedovršenu radnju: »I am being that I am being« ili »I am the Is-ing One«.³¹ Odgovor Mojsiju u Izl 3,14 sugerira da je neprimjereno govoriti o Bogu kao »bio je« ili »bit će«, jer stvarnost te aktivne egzistencije može biti predstavljena jedino prezentom: »jest« ili »jestajući«, »uvijek jest« ili »jesam«.³²

²⁵ Usp. R. P. CARROLL, *Strange Fire: Abstract of Presence Absent in the Text Meditations on Exodus 3*, str. 52.

²⁶ Usp. W. H. C. PROPP, *Exodus 1-18, I*, The Anchor Bible Commentary, Doubleday, New York-London-Toronto, 1999., str. 204.-205.

²⁷ Usp. *isto*, str. 205.

²⁸ Usp. *isto*, str. 225.

²⁹ Usp. *isto*.

³⁰ Usp. *isto*.

³¹ Usp. J. I. DURHAM, *Exodus*, Word Biblical Commentary, Nelson Publishers, Nashville, 1987., str. 39.

³² Usp. *isto*.

Prema Durhamu snažan argument za takvu tvrdnju proizlazi iz trostruke uporabe glagola אֶהְיֶה (^ʔehye^h) u redcima 3,12; 3,14a i 3,14b. Bog protestira protiv Mojsijeve »nesposobnosti« u retku 3,12, tvrdnjom *Ja sam s tobom*, u retku 3,14a, Bog odgovara Mojsiju אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה אִתְּךָ (^ʔehye^h ʔāšer ʔehye^h – *Ja sam uvijek ja jesam*), i odmah zatim u retku 3,14b, kaže Mojsiju da mora reći sinovima Izraelovim: *Ja jesam* (אֶהְיֶה – ʔehye^h) *poslao me k vama*.³³ Bog, koji je prisutan, koji jest, Jahve, jedan je i isti s Bogom otaca.³⁴ Vidimo da Carroll, Propp i Durham u svojim tumačenjima Izlaska 3,14, argumentiraju na sličan način. Ipak razlike postoje.

Prva je razlika u tomu kako shvaćaju prijevod prvoga lica *qal* imperfekta. Za Carrola i Proppa jedini ispravan prijevod jest u futuru, a za Durhama u prezentu.

Druga razlika jest u tomu što Carroll i Propp naglasak stavljaju na tetragram יהוה (yhwh) iz retka 3,15, dok Durham naglasak stavlja na אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה (^ʔehye^h ʔāšer ʔehye^h) iz 3,14a, i אֶהְיֶה (^ʔehye^h) iz 3,14b. Carroll i Propp smatraju kako je konstrukcija אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה (^ʔehye^h ʔāšer ʔehye^h) bespotrebna tautologija, a אֶהְיֶה (^ʔehye^h) nije ime. Iako uvažavamo mišljenje dvojice potonjih egzegeta, u vaganju argumentata skloniji smo Durhamovu mišljenju. To se posebno vidi u Izl 3,14b. Naime, iako je אֶהְיֶה (^ʔehye^h) glagol, on u rečenici vrši funkciju subjekta i stoji samostalno: *Ovako kaže Izraelcima: אֶהְיֶה (^ʔehye^h) posla me k vama* (Izl 3,14b). Identična sintagma pojavljuje se i u idućem retku u kojem je subjekt Jahve: *Kaži Izraelcima ovako: יהוה (yhwh)... posla me k vama* (Izl 3,15). Iz priloženog vidimo da אֶהְיֶה (^ʔehye^h) (Izl 3,14b) i Božje ime *Jahve* (Izl 3,15) vrše potpuno istu funkciju u rečenici. Također, Proppova tvrdnja da Bog više nigdje u Starom zavjetu ne koristi אֶהְיֶה (^ʔehye^h) za svoje vlastito ime³⁵ ne stoji, jer Gospodin u knjizi proroka Hošee (1,9) koristi אֶהְיֶה (^ʔehye^h) u negativnom obliku kako bi Izraelcima objavio svoje novo (staro) ime *Ja nisam vama*. O tomu će biti više govora u četvrtom dijelu ovoga rada.

Durhamovoj tezi u prilog ide i pretpostavka da su Izraelci u egipatskom sužanjstvu znali za ime Jahve. Knjiga Postanka pokazuje nam da su patrijarši zazivali ime יהוה (yhwh) već od Enoša, Šetova sina i Adamova unuka, pa preko Abrama sve do Izaka (usp. Post 4,26; 13,4; 21,33; 26,25).³⁶ Ako je svjedočanstvo Knjige Postanka točno, i ako su patrijarši uistinu zazivali ime Jahve, onda nema smisla da Mojsije pita za

³³ Usp. isto.

³⁴ Usp. isto.

³⁵ Usp. W. H. C. PROPP, *Exodus 1-18*, str. 225.

³⁶ Usp. B. K. WALTKE, *An Old Testament Theology*, 360. Gerhard von Rad zastupa drugačije mišljenje. Prema njemu vezivanje imena YHWH uz patrijarhe prije Mojsija povijesni je anakronizam. Izraelci su prije Mojsija štovali »Boga otaca«, a njegov kult ima drugačije veze, od onog postmojsijevskog jahvističkoga kulta, Usp. G. von RAD, *Old Testament Theology. The Theology of Israel's Historical Traditions*, str. 166.

Božje ime u Izl 3,14, Mojsije i narod to ime bi već trebali znati.³⁷ Dakle, je li Mojsijeva namjera bila pitati Boga za ime?³⁸

Waltke rješenje traži preko naravi upitnih zamjenica:

»U biblijskom hebrejskom *mî* (obično se prevodi sa »tko?«) osobna je upitna zamjenica (*animate pronoun*) koja je fokusirana na osobu. Prema tomu, *mi šemekā* (koje je tvoje ime?) upotrebljuje se kada se želi pitati za nečije ime (Suci 13,17). Neosobna zamjenica (*inanimate pronoun*) *mah* uporabljena je u slučaju kada je fokus prije na okolnostima nego na osobi. Dakle, *mah šemekā* (što je tvoje ime?) traži značenje imena (Post 32,38). Ne treba nas čuditi što Mojsije rabi *mah* umjesto *mî* u ovom ključnom tekstu pitajući Boga *mah šemô* (koje je značenje njegova imena?).«³⁹

³⁷ Usp. B. K. WALTKE, *An Old Testament Theology*, str. 365. Nissim Amzallag također tvrdi da je יהוה (*yhwh*) prastaro božanstvo južnog Kanaana i Edoma koje je štovano još od vremena patrijarha. Njegovi argumenti povezani su s metalurgijom: 1) Jahvu su štovali Edomci, a osobito Kenijci, malo pleme poznato po taljenju rudače. Kenijci su sinovi Tubal-Kaina za kojeg Knjiga Postanka kaže da je praotac *onih koji kuju bakar i željezo* (4,22). 2) Izraelski kult Jahve bio je povezan s bakrenom i brončanom zmijom, tipičnim simbolom metalurgije. 3) Taljenje bakra koje se podrazumijeva u Izlasku 4 specifičan je znak Jahve. A »gorući grm« iz Izlaska 3 može biti poetsko dozivanje užarene peći za taljenje. 4) Ako se povuku paralele između Jahve i ostalih bliskoistočnih božanstava metalurgije, Ptaha (Egipat), Enkija (Mezopotamija) i Napira (Elam) vidi se određena sličnost, jer su svi oni misteriozna i osamljena božanstva, koja su povezana sa stvaranjem, a skloni su i ratovanju s drugim božanstvima. Slična paralela može se povući i s europskim božanstvima, u Grčkoj je glavna oznaka kiklopa (koji su inače povezani sa metalurgijom) borba protiv svih drugih bogova. Nadalje, europski bogovi povezani sa metalurgijom – poput Hefesta (Grčka), Vulkana (Rim) i Volunda (Skandinavija) – prikazani su kao hromi. Zanimljivo je da je Jakovu ime promijenjeno u Izrael, nakon borbe s božanskim bićem, a Jakov je nakon borbe hramao (usp. Post 32,38). Sve to sugerira da ekskluzivnost Jahvina kulta u Izraelu nije kasnije otkriće, kako se obično misli, nego pripada starijim tradicijama povezanim s metalurgijom, Usp. N. AMZALLAG, *Yahweh the Canaanite God of Metallurgy?*, u: *JOT* 33(2009.)4, str. 387.-404. Prema Amzallagovoj hipotezi, i mi u Hrvatskoj mogli bismo povući paralelu s Jahvom, jer je u Vučedolu (3000-2200 g. pr. Kr.) postojao kult kovača bakra, a poznata »vučedolska golubica« zapravo je jarebica koja je bila pratiteljica metalurških bogova jer je hramala na jednu nogu. Metalurški bogovi bili su hromi jer je bakrena sulfidna rudača sadržavala arsen. Prilikom taljenja, pri temperaturi od 700° C, dolazilo je do vrenja arsena, Usp. A. DURMAN, *Metalurgija vučedolskoga kulturnog kompleksa*, u: *Opuscula Arhaeologica* 8(1983.)1, str. 58.-66. Ljevači, koji bi udisali arsen oslobođen iz bakra, obogaljili bi. Usp. A. DURMAN, *Vučedolski hromi bog: zašto svi metalurški bogovi šepaju?*, Gradski muzej Vukovar, 2004.

³⁸ Usp. B. K. WALTKE, *An Old Testament Theology*, str. 365.

³⁹ Naš prijevod engleskog originala: »In biblical Hebrew *mî* (usually glossed 'who?') is the animate, interrogative pronoun that focuses on the person. Thus, *mi šemekā* (lit., 'Who is your name?') is used to ask for someone's name (Judg. 13:17). The inanimate pronoun *mah* is used when the focus is on the circumstance rather than the person. Thus *mah šemekā* (lit., 'What is your name?') seeks the meaning of the name (Gen. 32:28). It should not surprise us to find that Moses uses *mah* rather than *mî* in this pivotal text, asking *mah šemô* ('What is the meaning of his name?')«, u: *Isto*.

Mojsije je predvidio pitanje Izraelaca: budući da smo prošli kroz svu tu patnju u Egiptu, što uopće znači יהוה (yhwh)?⁴⁰ Da je Mojsije jednostavno pitao za Božje ime, i Božji bi odgovor bio jednostavan: moje ime je יהוה (yhwh), ali to nije Božji odgovor.⁴¹ Naprotiv, Bog u Izlasku 3,14 provida etimologiju imena Jahve otkrivanjem potpunoga značenja svojega imena rečenicom: אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה (ʿehye^h ʾāšer ʿehye^h – *Ja sam onaj koji jesam*).⁴² U nastavku (Izl 3,14b) Bog je puno značenje svojega imena sažeo u samo jedan glagol אֶהְיֶה (ʿehye^h – *Ja jesam/Ja ću biti*).⁴³

Iz Waltkeova izlaganja jasno se vidi da Mojsije ne bi pitao za značenje Božjega imena kada mu samo ime יהוה (yhwh) već ne bi bilo poznato, tj. da bismo tragali za dubljim značenjem nekog imena, podrazumijeva se da znamo barem ime za čijim značenjem tragamo. Isto tako, ako je problem tetragrama riješen otkrivanjem pravoga značenja imena יהוה (yhwh) pomoću konstrukcije אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה (ʿehye^h ʾāšer ʿehye^h) i ako je to rješenje kasnije sažeto u samo jedan glagol אֶהְיֶה (ʿehye^h), ne smijemo problem (tetragram יהוה – yhwh) staviti na pijedestal, a rješenje problema obezvrijediti. Problem nikada nije iznad rješenja, nego je po vrijednosti ispod njega, u najboljem slučaju može mu biti samo jednak. Zato smatramo da ključna riječ u Izl 3,14-15 nije יהוה (yhwh) iz r. 3,15 – kako tvrde zagovornici futura – nego אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה (ʿehye^h ʾāšer ʿehye^h) iz r. 3,14a i אֶהְיֶה (ʿehye^h) iz r. 3,14b, ili barem da su sve tri varijante jednako vrijedne.

Treća razlika jest u tomu što ekstremni zagovornici futura (Carroll, Propp) Božje obraćanje Mojsiju shvaćaju kao odbijanje pitanja, a ne odgovor na pitanje.⁴⁴ Carroll u pripovijesti o gorućem grmu, vidi izrugivanje Mojsija od strane Boga.⁴⁵ »Ja ću biti koji ću biti«, a ti mali prošetaj i ne vodi brigu oko moga imena, »ja sam *deus absconditus*«, tako bismo po prilici mogli parafrazirati Carrollovo shvaćanje izvještaja o gorućem grmu. Slično razmišlja Propp, i za njega je konstrukcija אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה (ʿehye^h ʾāšer ʿehye^h) odbijanje odgovora, a ne odgovor na Mojsijevo pitanje.⁴⁶

⁴⁰ Usp. isto.

⁴¹ Usp. isto.

⁴² Usp. isto.

⁴³ Usp. isto.

⁴⁴ To ne znači da svi bibličari koji zagovaraju futur tako misle. Pero Vidović zalaže se za prijevod Izl 3,14 u futuro, ali Božji odgovor na Mojsijevo pitanje shvaća kao pozitivan odgovor: »Ja ću biti« odnosi se na spasenjsko djelo, koje je Bog, tijekom razgovora s Mojsijem, upravo namjeravao započeti, Božji odgovor treba razumjeti u smislu njegove povijesno-spasenjske funkcije, Usp. P. VIDOVIĆ, *Nomen sacrum Boga egzila je Ja jesam*, str. 50.-52.

⁴⁵ Usp. R. P. CARROLL, *Strange Fire: Abstract of Presence Absent in the Text Meditations on Exodus 3*, str. 52.-53.

⁴⁶ Usp. W. H. C. PROPP, *Exodus 1-18*, str. 226.

Za razliku od njih, B. S. Childs ne vidi ovdje odbijanje odgovora. Prema njegovu mišljenju postoji nekoliko čvrstih dokaza koji govore protiv takve interpretacije: 1) redak 3,14b sigurno ne možemo interpretirati kao odbijanje odgovora, nego kao pozitivan odgovor na pitanje. 2) Formula »I am who I am«, ne znači »to se tebe ne tiče, to nije tvoja briga«, Mojsijev odgovor nije אֲנִי אֲשֶׁר אֲנִי (ʾānî ʾāšer ʾānî). 3) Vriezen je jasno pokazao da formula nije neodređena ekspresija, nego naglašena Božja zbilja: »I am who I am« znači: »I am there, wherever it may be... I am really there!«, paralela iz Izl 33,19 potvrđuje ovakvu interpretaciju.⁴⁷

3. Izlazak 3,14 u Septuaginti (LXX) i problem prijevoda

Hebrejsku konstrukciju iz Izl 3,14 – koju smo do sada diskutirali u Masoretskom tekstu – grčki prijevod Staroga zavjeta (LXX) prevodi sa ἐγώ εἰμι ὁ ὢν (*egō eimi ho ōn* – *Ja sam Onaj koji jest* ili *Ja sam bivstvujući*). Samostojna ἐγώ εἰμι (*egō eimi*) formula ne pojavljuje se u klasičnom grčkom, a nema značajnijih paralela ni u kasnijim razdobljima, ali u širem kontekstu staroga Bliskog Istoka ipak se može pronaći emfatični *Ja jesam*.⁴⁸ Npr. u staroj Indiji čitamo: *Ja sam Kaksivat... Mandejska analogija je posebno zanimljiva: Ja sam život... Ja sam slava, Ja sam svjetlost*.⁴⁹ U Starom zavjetu riječi koje prevodimo sa *ja jesam*, nisu ekskluzivno religijske formule. U LXX osobna zamjenica ἐγώ (*egō* – *ja*) vrlo je česta. Pojavljuje se 12529 puta⁵⁰, a glagol εἰμι (*eimi* – *biti*) pojavljuje se 6947 puta.⁵¹ Ipak, postoje *ja jesam* formule koje su itekako značajne. Već smo rekli da LXX teško prevodive hebrejske riječi אֲנִי אֲשֶׁר אֲנִי (ʾehyeh ʾāšer ʾehyeh) iz Izl 3,14a prevodi sa ἐγώ εἰμι ὁ ὢν (*egō eimi ho ōn*). Prevoditelj u Izl 3,14b ponavlja izraz ὁ ὢν (*ho ōn* – *onaj koji jest* ili *bivstvujući*) kao ime za Izraelova Boga koji je poslao Mojsija.⁵² Riječ je o participu prezenta aktivnog pomoćnoga glagola εἰμι (*eimi*) u muškom rodu. Takav grčki prijevod LXX nas dovodi do novih problema, jer osobno ime יהוה (*yhwh*) i prvo lice Qal imperfekta od glagola הָיָה (*hāyāh*), sa svojom pripadajućom etiologijom, ne možemo poput neke kopije jednostavno prepisati u grčki jezik.⁵³ Zato prevoditelj ne koristi

⁴⁷ Usp. B. S. CHILDS, *The Book of Exodus*, str. 69.

⁴⁸ Usp. V. D. VERBRUGGE, εἰμί, u: V. D. VERBRUGGE (ur.), *New International Dictionary of New Testament Theology: Abridged edition*, Zondervan, Grand Rapids, 2000., str. 164.

⁴⁹ Usp. isto.

⁵⁰ Usp. J. LUST, E. EYNIKEL, K. HAUSPIE, ἐγώ, u: *A Greek – English Lexicon of the Septuagint*, I, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1992., str. 128.

⁵¹ Usp. J. LUST, E. EYNIKEL, K. HAUSPIE, εἰμι (εἶναι), u: *A Greek – English Lexicon of the Septuagint*, I, str. 130.

⁵² Usp. L. J. PERKINS, *Exodus to the Reader*, u: A. PIETERSMA, B. G. WRIGHT (ur.), *New English Translation of the Septuagint*, Oxford University Press, Oxford-New York, 2007., str. 46.

⁵³ Usp. isto.

transliteraciju nego pokušava prevesti izraz.⁵⁴ U takvomu grčkom prijevodu već se nazire filozofski prizvuk o Božjem bitku, ali sigurno je da Bog tim imenom nije kanio objavlјivati svoj »metafizički bitak« (bitak po sebi samomu), nego samo svoj samostalni bitak (lat. *esse per se i esse a se*) po kojem je on apsolutno slobodna osoba.⁵⁵ To je bitak koji je tu za svoj narod, koji ima ime i koji šalje Mojsija da izbavi Izraelce iz ropstva. Naime, ó ων (*ho ōn*) je za helenističke Židove uobičajeno ime za Boga (Philo Abr 12; Jos Ant VIII 350).⁵⁶ Upravo razlika u rodu između ekspresije ó ων (*ho ōn – onaj koji jest*) i τὸ ὄν (*to on – ono koje jest*) označava razliku između hebrejske religije i grčke filozofije u poimanju Boga.⁵⁷ Za Hebreje Bog je bio osoba, za Grke počelo.⁵⁸ U tom smislu Pero Vidović govori o funkcionalnom ó ων (*ho ōn*), koje je vezano uz Božji povijesno-spasenjski zahvat u okviru izlaska iz Egipta i određenoga povijesnog razdoblja, iako, Septuagintin »funkcionalni« ó ων (*ho ōn*) ne isključuje stalnu Božju spasenjsku prisutnost u svim vremenima i s cijelim čovječanstvom.⁵⁹

Za razliku od Pere Vidovića koji naglašava funkcionalnu dimenziju LXX Izl 3,14, Josephu Ratzingeru bitna je filozofska pozadina prijevoda. Prema njegovu mišljenju prevoditelji hebrejske Biblije na grčki bili su pod utjecajem grčkoga filozofskog mišljenja pa su tekst shvaćali kroz to mišljenje.⁶⁰ Oni su na neki način sazdali most koji povezuje biblijski pojam Boga s grčkim mišljenjem, kad su »Ja sam koji jesam« preveli sa »Ja sam bivstvujući«. ⁶¹ Skandal zbog imena, zbog toga što Bog sam sebe

⁵⁴ Usp. isto.

⁵⁵ Usp. A. REBIĆ, *Središnje teme Staroga zavjeta. Biblijskoteološki pregled starozavjetne poruke*, 39. U grčkoj filozofskoj misli τὸ ὄν (*to on* – srednji rod participa prezenta aktivnog od εἶμι – *eimi*) prije svega označava **biće**, to što jest, sve o čemu se može izreći da na neki način »jest«, ma što to bilo: kamen, kuća, biljka ili životinja, misao ili broj. To biće »jestuje« ili »bivstvuje« samo po tomu što sudjeluje u bitku, Usp. D. PEJOVIĆ, Biće, u: *Filozofijski rječnik*, V. FILIPOVIĆ (ur.), NZMH, Zagreb, 1984., str. 49. **Bitak** se u grčkoj filozofiji najčešće označavao rječju εἶναι (*einai*), ali to nije pravilo, ponekad se za bitak koristio i τὸ ὄν (*to on*). Tako je npr. kod Aristotela. Prevoditelj Tomislav Ladan na više mjesta napominje da τὸ ὄν (*to on*), ovisno o kontekstu, nekada znači »**biće**«, a nekada »**bitak**«, Usp. ARISTOTEL, *Metafizika*, knj. IV, 1004a,35; knj. XI, 1059b,25.

⁵⁶ Usp. H. BALZ, εἶμι, u: H. BALZ, G. SCHNEIDER (ur.), *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, II., Kohlhammer, Stuttgart, 1992., str. 953.

⁵⁷ Usp. F. C. COYNBEARE, St. G. STOCK, *Grammar of Septuagint Greek*, Hendrickson, Boston, 1995, str. 162.

⁵⁸ Usp. isto.

⁵⁹ Usp. P. VIDOVIĆ, *Nomen sacrum Bogu egzila je Ja jesam*, str. 53.-54.

⁶⁰ Usp. J. RATZINGER, *Einführung in das Christentum*, Kösel-Verlag KG, München, 1968., hrv. prijev., *Uvod u kršćanstvo*, KS, Zagreb, 1970., str. 91.

⁶¹ Usp. isto, str. 92.

imenuje, razrješuje se u dimenziju ontološkoga mišljenja, vjera se zaručuje s ontologijom.⁶²

S Ratzingerom slaže se i R. P. Carroll, iako on na to »zaručništvo« ne gleda blagonaklono. Prema njegovu mišljenju, Septuagintin prevoditelj Izlaska 3,14 preveo je Jahvin odgovor kao ontološku tvrdnju, a Božje otpravljajuće ismijavanje Mojsija (*dismissive mocking of Moses*) tim prijevodom postaje veličanstvena deklaracija bivstva i stvaranja.⁶³ Kad je jednom Jahvino »Ja ću biti« postalo njegovo »Ja jesam« futurski se aspekt odgovora izgubio, Jahvina odsutnost (*absence*) nestala je i velike promjene (izvrtanja, krivljenja, ako više želite) ušle su u pripovijest.⁶⁴ Jahvin ironični odgovor Mojsiju iz Izl 3,14 postao je s promijenjenim tekstom moment objave i prisutnosti, neizbrisivo definirane za sve nadolazeće generacije.⁶⁵

Postavlja se pitanje zašto je Septuaginta אָפְשֵׁר אֶהְיֶה (ʔehye^h ʔāšer ʔehye^h) prevela u participu presenta? Jedan je od razloga – kako smo već ranije vidjeli – taj što hebrejski imperfekt kada izražava sadašnjost ima značenje participia (usp. str. 334, bilješka 7). Isto tako, hebrejski imperfekt označava nesvršenost radnje, a slična je uloga presenta u grčkom jeziku. U grčkom jeziku prezent ne izražava toliko vrijeme, nego prije svega nesvršenost, tj. trajnost radnje.⁶⁶ Stoga je moguće razumjeti »opuštenost« Septuagintina prevoditelja koji je hebrejsku nesvršenu radnju (imperfekt) preveo prezentom (koji u grčkom jeziku označava sadašnje vrijeme i nesvršeni aspekt, trajnu radnju).⁶⁷ Dakle, grčki prezent uopće ne isključuje futurski aspekt događaja nego ga podrazumijeva, jer ističe ono što je stalno, općenito i uvijek prisutno. Slična je stvar i s participom. Ključ za razumijevanje značenja participia u grčkom jeziku leži u shvaćanju da je njegov značaj prvenstveno u aspektu, odnosno vrsti radnje, to je bit participia, on ne mora nužno označavati kada se radnja događa (vrijeme: prošlo ili sadašnje).⁶⁸ U našem tekstu (LXX Izl 3,14) radi se o participu presenta koji također opisuju nesvršenu radnju.⁶⁹

⁶² Usp. isto.

⁶³ Usp. R. P. CARROLL, *Strange Fire: Abstract of Presence Absent in the Text Meditations on Exodus 3*, str. 52.

⁶⁴ Usp. isto, str. 52.-53.

⁶⁵ Usp. isto, str. 53.

⁶⁶ Usp. W. D. MOUNCE, *Basics of Biblical Greek Grammar*, Zondervan, Grand Rapids, 2003., hrv. prijev., *Osnove gramatike biblijskoga grčkog jezika*, BTRT (Biblijski i teološki resursi i trening), Sarajevo, 2009., str. 126.; E. BURTON, *Syntax of the Moods and Tenses in New Testament Greek*, Wipf and Stock Publishers, Eugene, 2003., str. 7.-8.

⁶⁷ Usp. W. D. MOUNCE, *Osnove gramatike biblijskoga grčkog jezika*, str. 131.-135.

⁶⁸ Usp. isto, str. 241.

⁶⁹ Usp. isto.

Usprkos tomu, Simah⁷⁰ nekoliko stoljeća kasnije prevodi Izl 3,14 u futuru: ἔσομαι ὅς ἔσομαι (*esomai hos esomai – bit ću koji ću biti*). Zašto bi Simah u 2 st. po Kr., mogao prevesti Izl 3,14 u futuru, a prevoditelj LXX u 3/2 st. pr. Kr. to ne bi mogao? Vjerojatno je i Septuagintin prevoditelj mogao taj redak prevesti u futuru poput Simaha, ali ga je više zanimao aspekt glagola i sve ono što aspekt u grčkom jeziku sa sobom nosi, nego glagolsko vrijeme. I čini se da u tomu nije pogriješio, jer hebrejski, a donekle i grčki, nije »vremenski jezik« poput hrvatskoga ili engleskoga. Biblijski hebrejski nije poznavao vremena kao što ih mi poznajemo: prezent, aorist, futur... On je rabio samo dva načina kojima je izražavao vrijeme i trajnost radnje: perfekt (kao svršena radnja) i imperfekt (kao nesvršena radnja).⁷¹ Imperfekt znači radnju koja je u prošlosti započela (ili će započeti tek u budućnosti), ali još nije svršena, hebrejski imperfekt zapravo je bezvremenski ili svezvremenski oblik.⁷² Ovo je važno imati na umu. Naime, u skladu s tim Hebreji nisu imali osjećaj za vrijeme, prošlo-sadašnje-buduće, oni su prošlost povezivali sa sadašnjošću i budućnošću.⁷³ Iako postoje razlike, slična je stvar i s grčkim jezikom. Osnovna značajka grčkoga glagola nije njegova sposobnost da pokaže kada će se glagolska radnja dogoditi (vrijeme), već koju vrstu radnje opisuje, odnosno ono što nazivamo: nesvršeni, svršeni i neodređeni aspekt ili vid.⁷⁴ U nastavku, možemo se pitati i koja je razlika između koine grčkoga jezika koji je indoeuropski jezik i naših modernih jezika: hrvatskog, engleskog i njemačkog, koji su također indoeuropski jezici? Ako nisu Židovi grč-

⁷⁰ Simah (2 st. po Kr.) je konvertirao na heterodoksko kršćanstvo. Pripadao je judeokršćanskoj herzi ebionita (*ebjon* na hebrejskom znači siromašan). To ime su im najvjerojatnije dali pravovjerni kršćani zbog siromašne kristologije. Ebioniti su oštri protivnici svetoga Pavla i moguće je da su nasljednici judaizanaata s kojima je Pavao bio u neprestanom sukobu (usp. Dj 15,1-5; Gal 2,1-21). Najvažniji produkt njihove literarne djelatnosti je upravo Simahov prijevod Staroga zavjeta na grčki, koji je bio toliko utjecajan da su ih ponekad nazivali simahovcima. Origen je taj prijevod uvrstio u heksaplu, a Jeronim ga je veoma cijenio. Euzebije Cezarejski zna da je Simah pisao i komentare Matejeva evanđelja, pomoću kojih je utvrđivao ebionitsku herezu (*Hist. eccl.* 6,17). Usp. T. J. ŠAGIBUNIĆ, *Povijest kršćanske literature. Patrologija od početka do sv. Ireneja*, I, KS, Zagreb, 1998., str. 340. Druga knjiga, koja je odigrala ključnu ulogu u ebionitskom nauku, jest »Kerygmata Petrou« iz prve polovice 2. st. po Kr. Ovaj spis pokazuje stanovitu antitrinitarnu tendenciju i zabacuje trinitarno tumačenje starozavjetnih mjesta, koje je u to vrijeme bilo uobičajeno među kršćanima. Usp. K. BAUS, *Von der Urgemeinde zur frühchristlichen Grosskirche*, I, u: H. JEDIN (ur.), *Handbuch der Kirchengeschichte*, Herder, Freiburg-Basel-Wien, 1965., hrv. prijev., *Od praopćine do ranokršćanske velecркve*, I, u: *Velika povijest Crkve*, KS, Zagreb, 2001., str. 179.

⁷¹ Usp. A. REBIĆ, *Značajke biblijskoga hebrejskog jezika u odnosu na spoznavu i interpretaciju*, u: *Bogoslovska smotra* 74(2003.)4, str. 639.

⁷² Usp. *isto*, str. 639.-640.

⁷³ Usp. *isto*, str. 639.

⁷⁴ Usp. W. D. MOUNCE, *Osnove gramatike biblijskoga grčkog jezika*, str. 126.

koga jezika mogli ili htjeli te retke prevesti u futuru na indoeuropski jezik, koliko je opravdano da ih mi danas prevodimo u futuru na moderne indoeuropske jezike?⁷⁵

Na koncu je potrebno naglasiti da naša prethodna promišljanja nisu protiv prijevoda u futuru, do sada smo u više navrata rekli da je prijevod u futuru potpuno legitiman, jer prvo lice *qal* imperfekta od glagola הָיָה (*hāyā^h*) na hrvatski jezik možemo prevesti i na taj način (*bit ću koji ću biti*). Ovdje želimo pokazati da grčki prijevod Izl 3,14 u prezentu također ima svoje filološko opravdanje i da ga ne možemo reducirati samo na filozofiju i kasnija teološka promišljanja, koliko god takvi filozofsko-teološki pristupi nekome bili simpatici (Ratzinger) ili odbojni (Carroll).

4. Hošea 1,9: bespredikatni »Ja jesam« u negativnom obliku

Nakon Izl 3,14 i pozitivnog oblika glagola הָיָה (*ʔehyeh^h*), prorok Hošea isti glagol donosi u negativnom obliku לֹא־הָיָה (*lōʔ-ʔehyeh^h* – *Ja nisam* ili *Ja ne ću biti*).

4.1. KOMENTAR HOŠ 1,1-9

O Hošei kao osobi ne znamo puno više nego o drugim prorocima, redci 1-8 donose nam šture podatke o njegovu životu.⁷⁶ Otac mu se zvao Beri, a žena Gomer, imao je troje djece i djelovao je u Sjevernom kraljevstvu između 750. i 725. g. pr. Kr.⁷⁷ Hošeino ime na hebrejskom jeziku znači »Gospodin je spasio«, što ima dublje teološko značenje.⁷⁸ Dugo se držalo kako je Hošein brak zapravo neka vrsta alegorije koja bi nosila neko svoje posebno, samo simbolično značenje dok danas međutim prevladava mišljenje kako je u pitanju bio istinski brak.⁷⁹ Zahtjev za ženidbom s određenom ženom po imenu Gomer – koja je inače od samog Gospodina nazvana bludnicom – dolazi Hošei od Boga.⁸⁰ Glagol *bludničiti* kod proroka Hošee igra veliku ulogu, vezan je najprije uz njegovu ženu, zatim uz njihovu djecu, te na koncu i uz samu zemlju koja se bludu odala.⁸¹ Prema Waltheru Eichrodtu »žena bludnica, razvratnica« može označavati samo onu osobu koja ima promiskuitetne sklonosti.⁸² Za razliku od nje, Gerhard von Rad smatra kako je riječ o ženi koja je sudjelovala u kanaanskom

⁷⁵ Čak i Jeronim, koji je visoko cijenio Simahov prijevod i koji je učinio odmak od Septuaginte prevodeći iz hebrejskih protokanonskih knjiga na latinski jezik, Izl 3,14 prevodi u prezentu: *ego sum qui sum*.

⁷⁶ Usp. B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, KS, Zagreb, 2010., str. 125.

⁷⁷ Usp. *isto*, str. 125.-126.

⁷⁸ Usp. *isto*, str. 125.

⁷⁹ Usp. *isto*, str. 128.

⁸⁰ Usp. *isto*.

⁸¹ Usp. *isto*.

⁸² Usp. W. EICHRODT, *The Holy One in Your Midst*, u: *Interpretation* 15(1961.)3, str. 260.

kultu plodnosti kao hramska prostitutka.⁸³ Bilo kako bilo, prvo imamo činjenicu da je prorokov brak narušen zbog nevjere njegove žene (usp. 2,5.7); zatim činjenicu da je brak prekinut rastavom (usp. 2,4); te na kraju činjenicu, da je otpuštena bludnica opet postala prorokovom ženom (usp. 2,18-19; 3,1); nameće se zaključak da nije samo 1. poglavlje slika prorokova braka, već da cijela prva tri poglavlja počivaju na Hošeinu braku kao ogledalu Jahvina odnosa prema Izraelu.⁸⁴ Nakon što je Hošea izvršio prvu zapovijed i oženio se bludnicom koja mu je rodila sina, Bog mu opet progovara. Sada Hošea mora svojem sinu dati ime. Ime koje prorok mora dati jest »Jizreel« (r. 4). Ime simbolizira neminovnost skoroga kažnjavanja koje će snaći Jehuov dom, i njegovu dinastiju zbog pokolja koje su počinili u Jizreelskoj dolini.⁸⁵ Činjenica da Hošea imenuje sina, upućuje na to da mu je on otac, dijete koje je imenovano na taj način postaje živi znak Božje poruke, on je kroz svoje odrastanje neumoljivo povezan s ispunjenjem poruke koju nosi (usp. Iz 8,3).⁸⁶ Ubrzo potom Hošei se rodilo i drugo dijete koje je nazvao »Nemila«. To ime u sebi nosi stanje u kojem se Izrael našao zbog vlastitih stavova i grijeha koje je počinio.⁸⁷ Redak 8. donosi nam podatak da je Hošeina žena opet začela i rodila sina. Odsustvo *lô* (rodi mu sina – Hošei), zajedno s imenom »Ne-narod-moj«, neke je egzegete navelo na pomisao da u ovom slučaju Hošea nije otac djeteta, i da je to točka u kojoj Gomerina nevjera postaje očita.⁸⁸ Dakle, Hošea sinu daje ime »Ne-narod-moj« (r. 9). »Moj narod« izričaj je preuzet iz rječnika Jahvina saveza s Izraelom.⁸⁹ Bazična relacijska formula koja opisuje savez ustanovljen na Sinaju jest: *vi ste moj narod, a ja sam vaš Bog* (Izl 6,7; Lev 26,12; Pnz 26,17; 2 Sam 7,24; Jer 7,23; 11,4 itd.).⁹⁰ Ime, i rečenica koja interpretira ime, otvorena je Jahvina izjava da savez više nije na snazi (Hoš 1,9).⁹¹

4.2. BOŽJE IME »JA NISAM« U BESPREDIKATNOM OBLIKU?

U uvodu našega rada spomenuli smo Hošein *Ja nisam*, ili točnije, Hošein (djelomično) bespredikatni יהיָהוָה לֹא־אֵלֵּי (lô²-ʾehye^h – *Ja nisam*). To znači da je u Hoš 1,9

⁸³ Usp. G. von RAD, *Theologie des Alten Testament*, II., Kaiser Verlag, Munich, 1960., engl. prijev., *Old Testament Theology*, II., Prince Press, Peabody, 2005., str. 141.

⁸⁴ Usp. W. EICHRODT, *The Holy One in Your Midst*, str. 260.

⁸⁵ Usp. B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, str. 129.

⁸⁶ Usp. A. A. MACINTOSH, *Hosea*, str. 14.

⁸⁷ Usp. B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, str. 129.

⁸⁸ Usp. A. A. MACINTOSH, *Hosea*, str. 27.

⁸⁹ Usp. J. L. MAYS, *Hosea*, str. 29.

⁹⁰ Usp. *isto*.

⁹¹ Usp. *isto*.

izražen samo djelomični predikat *vama, za vas*, ali nije izražen puni predikat koji se u sličnim sintagmama u Svetom pismu uvijek javlja kao: *vama, za vas, vaš Bog*. To sugerira da je negacija proroka Hošee vrlo bliska apsolutnim *Ja jesam* formulama, iako nije apsolutna u punom smislu. Ovdje ćemo pokušati pokazati da je Hošein navedeni oblik negacija Božjeg imena iz Izl 3,14.

4.2.1. »Ja nisam« u kontekstu Hoš 1

Redak 9. u sklopu prvoga poglavlja ima neke posebnosti, u odnosu na druge retke. To se posebno vidi na redcima koji su mu slični. Ovdje donosimo primjer kako pisac zapisuje Jahvine objave upućene Hošei:

καὶ εἶπεν κύριος πρὸς Ὠσηε Βάδιζε λαβὲ σεαυτῶ γυναῖκα πορνείας ... 2. r.

...וַיִּמְרָר יְהוָה אֶל־הוֹשֵׁעַ לֶךְ קַח־לְךָ אִשָּׁת וְנוֹנִים...

Καὶ εἶπεν κύριος πρὸς αὐτόν Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰεζραελ... 4. r.

...וַיִּמְרָר יְהוָה אֶלְיוֹ קָרָא שְׁמוֹ יִזְרְעֵאל...

καὶ εἶπεν αὐτῷ Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτῆς Οὐκ-ἤλεημένη... 6. r.

...וַיִּמְרָר לוֹ קָרָא שְׁמָהּ לֹא רַחֲמָה...

9. r.

καὶ εἶπεν Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ

a

וַיִּאמֶר קָרָא שְׁמוֹ

Οὐ-λαός-μου,

b

לֹא עַמִּי

διότι ὑμεῖς οὐ λαός μου,

b'

כִּי אַתֶּם לֹא עַמִּי

καὶ ἐγὼ οὐκ εἶμι ὑμῶν.

a'

וְאַנְכִי לֹא־אֶהְיֶה לְכֶם:

Iz priloženoga vidimo da u TM i LXX na svaku Gospodinovu objavu upućenu Hošei dolazi po jedan imperativ.⁹² Budući da Izraelov Bog nije tiranin koji naređuje bez obrazloženja, Jahve nakon svakog imperativa nudi objašnjenje zašto ga prorok mora poslušati. U prvom imperativu Hošea mora oženiti bludnicu i izroditi djecu bludničku, *jer se zemlja bludu odala* (r. 2). U drugom imperativu Hošea mora sinu nadjenuti ime Jizreel, *jer još samo malo i kaznit ću pokolje jizreelske na domu Jehuovu* (r. 4). U trećem imperativu prorok mora kćeri dati ime »Nemila«, *jer mi odsad ne će biti mila kuća Izraelova* (r. 6). U četvrtom, posljednjem imperativu u okviru prvoga poglavlja, Hošea najmlađem sinu mora dati ime »Ne-narod-moj«, *jer vi niste narod moj i Ja nisam vama* (r. 9). Zadnja tri imperativa počinju izričitom naredbom:

⁹² S našim mišljenjem slaže se i E. BEN ZVI, *Hosea*, Forms of the Old Testament Literature, Eerdmans Publishing, Grand Rapids, 2005., str. 44.-45. On prvo poglavlje dijeli na tri dijela, a svaki dio ima identičnu strukturu: 1) izravna govorna formula; 2) Božja naredba; 3) eksplicitno objašnjenje Božje naredbe.

nazovi ga/je imenom. Nas posebno zanima r. 9. Nakon konstatacije kako je Gomer odojila Nemilu, te opet začela i rodila sina (r. 8); (Jahve) reče (Hošei)⁹³: *nazovi ga imenom, Ne-narod-moj, jer vi niste narod moj i Ja nisam vama* (za vas, vaš) (r. 9). Konstrukcija $\text{ֶגֶוֹ} \text{ֹוֹכ} \text{ִּימִי}$ (*egō ouk eimi*) – $\text{אֶנֶכִּי לֹא־אֶהְיֶה}$ ($^{\circ}\text{ānōkī lō}^{\circ}\text{-}^{\circ}\text{ehye}^{\text{h}}$), koju ovdje prevodimo s *Ja nisam*, treba objasniti Hošei zašto mora sinu nadjenuti ime »Ne-narod-moj«. Moguće objašnjenje jest ovo: Izraelci su »Ne-narod« jer im je Bog *Ja nisam*. Postoji velika mogućnost da se Hošea ovdje referira na Izl 3,14 i Božju objavu Mojsiju *Ja jesam*. Već smo rekli da Bog u knjizi Izlaska otkriva značenje svojega imena יהוה (yhwh) kroz konstrukciju $\text{ֶגֶוֹ} \text{ִּימִי} \text{ֹוֹכ} \text{ֹוֹנ}$ (*egō eimi ho ōn*) – $\text{אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה}$ ($^{\circ}\text{ehye}^{\text{h}} \text{ } ^{\circ}\text{āšer } ^{\circ}\text{ehye}^{\text{h}}$) (Izl 3,14a) i da kasnije to značenje sažima u samo jednu riječ $\text{ֹוֹכ} \text{ֹוֹנ}$ (*ho ōn*) – אֶהְיֶה ($^{\circ}\text{ehye}^{\text{h}}$) (Izl 3,14b). Budući da potonji izraz u rečenici ima funkciju subjekta⁹⁴ i da stoji samostalno, možemo ga smatrati imenom.⁹⁵

U našim analizama Izl 3,14 rekli smo da Bog koristi אֶהְיֶה ($^{\circ}\text{ehye}^{\text{h}}$) na dvostruki način:

- 1) kao sredstvo kojim će objasniti značenje svojega imena יהוה (yhwh) (Izl 3,14a);
- 2) kao svoje vlastito ime *Ja jesam*, pomoću kojega želi Mojsiju reći da je On tu za svoj narod (Izl 3,14b).⁹⁶

U Hošeinu tekstu Bog također koristi אֶהְיֶה ($^{\circ}\text{ehye}^{\text{h}}$) na dvostruki način:

- 1) kao sredstvo kojim će objasniti ime Hošaina sina (1,9b): Niste moj narod, jer sam od *Ja jesam* (Izl 3,14) postao *Ja nisam* za vas (r. 1,9b'-a');
- 2) kao svoje vlastito ime *Ja nisam*, pomoću kojega želi reći proroku da On više nije tu za svoj narod i da ga napušta (r. 1,9a').

Ovakvom tumačenju u prilog ide i kontekst prvoga poglavlja. Već smo rekli da u Hoš 1,1-9 imena igraju krucijalnu ulogu i da su ogledalo Jahvina odnosa prema Izraelu. Od tri sigurna imena (Jizreel, Nemila, Ne-narod-moj) uz dva stoji negacija לֹא (lō°) (Nemila i Ne-narod-moj). Ista ta negacija stoji uz Hošeinu *Ja nisam* konstrukciju koja silno podsjeća na ime.

⁹³ Imena u zagradama ne nalaze se u hebrejskom (TM) i grčkom (LXX) tekstu.

⁹⁴ *Ovako kaži Izraelcima*: $\text{ֹוֹכ} \text{ֹוֹנ}$ (*ho ōn*) – אֶהְיֶה ($^{\circ}\text{ehye}^{\text{h}}$) *posla me k vama* (Izl 3,14b). Identična sintagma pojavljuje se i u idućem retku u kojem je subjekt Gospodin/JHWH: *Kaži Izraelcima ovako*: כּוּרִיּוֹס (*kurios*) – יהוה (yhwh) *posla me k vama* (Izl 3,15). Iz priloženoga vidimo da $\text{ֹוֹכ} \text{ֹוֹנ}$ (*ho ōn*) – אֶהְיֶה ($^{\circ}\text{ehye}^{\text{h}}$) (Izl 3,14b) i Božje ime כּוּרִיּוֹס (*kurios*) – יהוה (yhwh) (Izl 3,15) vrše potpuno istu funkciju u rečenici.

⁹⁵ Za Peru Vidovića $\text{ֹוֹכ} \text{ֹוֹנ}$ (*ho ōn*) – אֶהְיֶה ($^{\circ}\text{ehye}^{\text{h}}$) jest *nomen sacrum* egzodusa, Usp. P. VIDOVIĆ, *Nomen sacrum Bogu egzila je Ja jesam*, str. 54.

⁹⁶ Usp. B. K. WALTKE, *An Old Testament Theology*, str. 365.-366.

Nadalje, ako poblizje promotrimo način na koji pisac zapisuje Gospodinove objave Hošei, vidimo kako dolazi do postupnog ispuštanja imena »Jahve« i »Hošea«. Prvo imamo oba imena, יהוה (yhwh) i Hošea: **Jahve reče Hošei**⁹⁷ (r. 2). Zatim samo יהוה (yhwh): **Jahve mu reče**⁹⁸ (r. 4). U r. 6 ostaje samo konstrukcija **i reče mu**⁹⁹. Na koncu, ispuštena su oba imena, pa čak i zamjenica »njemu, mu«. Redak 9 donosi samo konstrukciju **i reče**¹⁰⁰. U redcima 6 i 9 pojavljuju se samo imena Hošeine djece i Božje ime uz koje je vezana negacija לֹא (lōʿ), לֹא רְחַמָּה (lōʿ ruḥāmā^h – **Nemila**) i לֹא עַמִּי (lōʿ ʿammī – **Ne-narod-moj**), iz razloga da se naglasak stavi na imena djece (**Nemila i Ne-narod-moj**), jer su ta imena od presudne važnosti za cijelu knjigu. Izostavljajući tetragram יהוה (yhwh) u redcima 6 i 9, pisac nije istaknuo samo imena djece, već je istaknuo i konstrukciju לֹא אֲנִי (ʿānōkī lōʿ – ʿehye^h – **Ja nisam**), jer ona u ovom dijelu teksta ostaje jedini spomen imena Božjega, ali negativnim izričajem negira ono što je Bog za Izrael do tada bio.

Hoš 1,9

καὶ εἶπεν Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ	a	וַיֹּאמֶר קְרָא שְׁמוֹ
Οὐ-λαός-μου,	b	לֹא עַמִּי
διότι ὑμεῖς οὐ λαός μου,	b'	כִּי אַתֶּם לֹא עַמִּי
καὶ ἐγὼ οὐκ εἶμι ὑμῶν.	a'	וְאֲנִי לֹא־אֶהְיֶה לָכֶם:

Potvrdu više za takvo tumačenje dobit ćemo ako Hoš 1,9 shvatimo u smislu »semantičkog ABBA (tetracolon) hijazma«, kojega označavamo njegovim pripadajućim elementima (colon-ima) (**a-b-b'-a'**).¹⁰¹ To posebno dolazi do izražaja u LXX prijevodu. Elementi **b-b'** povezani su preko imena Οὐ-λαός-μου (*Ou-laos-mou* – **Ne-narod-moj**), jer oba završavaju identičnom konstrukcijom. S druge strane, elementi **a-a'** počinju istim veznikom καὶ (*kai*), i završavaju zamjenicama αὐτοῦ

⁹⁷ καὶ εἶπεν κύριος πρὸς Ὠσηε (*kai eipen kurios pros Ōsēe*); וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־וֹשֵׁעַ (wayyōmer yhwh ʿel-hōšē^a).

⁹⁸ Καὶ εἶπεν κύριος πρὸς αὐτόν (*kai eipen kurios pros auton*); וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו (wayyōmer yhwh ʿelāyw).

⁹⁹ καὶ εἶπεν αὐτῷ (*kai eipen autō*); וַיֹּאמֶר לוֹ (wayyōmer lō).

¹⁰⁰ καὶ εἶπεν (*kai eipen*); וַיֹּאמֶר (wayyōmer).

¹⁰¹ Naš primjer odgovara podvrsti »ABBA (tetracolon) hijazma« koji se naziva »semantički hijazam«. U semantičkom hijazmu ponovljene riječi nisu u identičnim parovima kao što je slučaj kod »kompletnog ABBA hijazma« (npr. Jer 2,13: voda-kladence-kladence-voda; Ez 19,2b-3a: lav-mladunče-mladunče-lav), već su u semantičkoj paraleli. Središnji dio (**b-b'**) u semantičkom hijazmu paralelan je (identičan), ali su krajnji elementi (**a-a'**) povezani preko igre riječi, kao što je i kod nas slučaj, Usp. W. G. E. WATSON, *Traditional Techniques in Classical Hebrew Verse*, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1994., str. 331.-342.

(*autou: a*) i $\acute{\upsilon}\mu\acute{\omega}\nu$ (*humōn: a'*). Ipak, najvažnija je poveznica da su elementi **a-a'** povezani »**imenom**«. Ime se spominje u elementu **a** ($\tau\acute{o}$ ὄνομα – *to onoma*), ime se spominje i u elementu **a'** ($\acute{\epsilon}\gamma\acute{\omega}$ οὐκ εἶμι – *egō ouk eimi*, kao negacija Jahvina imena הַיְהוָה – ʔehye^h iz Izl 3,14). Iako se Jahvina naredba iz elementa **a** odnosi na ime Hošeina sina »Ne-narod-moj« (**a-b**), igrom riječi, imperativ iz elementa **a**¹⁰² može se odnositi i na element **a'**¹⁰³. Iz navedenoga proizlazi ovaj zaključak: »Nazovi ga **imenom** – **Ja nisam** (za) vas, vaš« (**a-a'**). Dok Jahve govori o Hošeinu sinu (čitaj: Izraelcima), u prenesenom smislu govori i o sebi, jer su Jahve i narod u neprestanom relacijskom odnosu, odnosu Oca i sina (usp. Hoš 11,1-4). Međutim, sada je odnos narušen i krivnjom nevjernoga naroda Otac postaje **Ja nisam**, a sin postaje **Ne-narod**. Prema tomu, vrhunac hijazma jest **ime** prorokova sina **Ne-narod-moj** (**b-b'**), jer je **ime** Božje **Ja nisam** (**a-a'**).

4.2.2. Filološka analiza Hoš 1,9 i problem prijevoda (TM; LXX)

Sada dolazimo do poznatoga problema. Kako prevesti hebrejski glagolski oblik הַיְהוָה (ʔehye^h), prvo lice qal imperfekta od glagola הָיָה (*hāyāh*)?

Hoš 1,9

καὶ εἶπεν Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ	a	וַיֹּאמֶר קְרָא שְׁמוֹ
Οὐ-λαός-μου,	b	לֹא עַמִּי
διότι ὑμεῖς οὐ λαός μου,	b'	כִּי אַתֶּם לֹא עַמִּי
καὶ ἐγὼ οὐκ εἶμι ὑμῶν.	a'	וְאַנֹכִי לֹא-אֶהְיֶה לְכֶם:

Usporedbom Masoretskoga teksta i Septuaginte vidimo da je grčki prijevod u r. 9 doslovan. Budući da redak obiluje zamjenicama, doslovnost prijevoda najbolje dolazi do izražaja usporedbom zamjenica. LXX ih donosi šest: *αὐτοῦ* (*autou* – *njega: a*), dva puta *μου* (*mou* – *moj: b-b'*), *ὑμεῖς* (*humeis* – *vi: b'*), *ἐγὼ* (*egō* – *ja: a'*) i *ὑμῶν* (*humōn* – *vas, vaš: a'*). Isto kao i TM: sufiks *ι* (*ō* – *njega*, kao dodatak שֵׁם – *šem: a*), dva puta sufiks *י* (*i* – *moj*, kao dodatak עַם – *ʿamm: b-b'*), אֶתֶּם (*ʔattem* – *vi: b'*), אֲנִי (*ʔānōkī* – *ja: a'*) i לְכֶם (*lākem* – *vama: a'*). Septuaginta hebrejsku konstrukciju $\text{הַיְהוָה לֹא-אֶהְיֶה לְכֶם}$ (*ʔānōkī lōʔ-ʔehye^h* – *Ja nisam, Ja ne ću biti: a'*), prevodi u prezentu kao *ἐγὼ οὐκ εἶμι* (*egō ouk eimi* – *Ja nisam: a'*) i to doslovno, riječ za riječ. Jedina neznatna razlika u zadnjoj je zamjenici r. 9 (*a'*), dok TM ima zamjenicu לְכֶם (*lākem* – *vama: a'*), LXX umjesto *ὑμῶν* (*humōn* – *vas, vaš: a'*). Iz toga proizlazi ovaj prijevod: *καὶ ἐγὼ οὐκ εἶμι ὑμῶν* (*kai egō ouk eimi humōn* – *i Ja nisam*

¹⁰² εἶπεν Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ (*eipen Kaleson to onoma autou* – *nazovi ga imenom*).

¹⁰³ ἐγὼ οὐκ εἶμι ὑμῶν (*egō ouk eimi humōn* – *Ja nisam (za) vas*).

(za) *vas, vaš: a'*). Glede modernih prijevoda, Zagrebačka Biblija r. 9a' prevodi ovako: *i ja vama nisam više Onaj koji jest*. Hans Walter Wolff prevodi r. 9b'-a': »You are not my people, and I, I-am-not-present for you«. ¹⁰⁴ Slično prevodi i James Luther Mays r. 9a': »and I am not your I-AM«. ¹⁰⁵

Zamijetimo da Walter Wolff i Mays u svojim prijevodima donose dvije osobne zamjenice »I« (ja) (u hebrejskom tekstu postoji samo jedna), dok Septuaginta prevodi riječ za riječ. Glavni razlog za to je Hošeina trodijelna konstrukcija: אֲנֹכִי לֹא אֶהְיֶה (ʾānōkî + lōʾ + ʾehyeh^h). Hošea svome obliku dodaje negaciju לֹא (lōʾ) i osobnu zamjenicu אֲנֹכִי (ʾānōkî) koju Izl 3,14 ne donosi, ali ju podrazumijevamo prilikom prevođenja (tako LXX, ali i ostali moderni prijevodi, jednodijelni אֶהְיֶה (ʾehyeh^h) iz Izl 3,14a prevode s dvodijelnim ἐγὼ + εἰμι (egō + eimi); *Ja + jesam; I + am; Ich + bin* itd.). Walter Wolff i Mays dodatnom zamjenicom »Ja« svojim čitateljima sugeriraju da Hoš 1,9 treba čitati u svjetlu Izl 3,14. Zagrebačka Biblija odlazi korak dalje i svoj prijevod Hoš 1,9 temelji na LXX prijevodu Izl 3,14 (ὁ ὢν – *ho ōn* – *Onaj koji jest, bivstvujući*). S druge strane, Septuagintin prijevod Hoš 1,9 čini se suzdržanijim. Ipak, tu »suzdržanost« Septuagintina prevoditelja ne treba shvatiti u smislu prešućivanja Izl 3,14 u prijevodu Hoš 1,9. Prije bismo mogli reći da Septuaginta želi očuvati trodijelni hebrejski oblik o kojem smo ranije govorili (ʾānōkî + lōʾ + ʾehyeh^h = *egō + ouk + eimi*) i da dopušta dvostruko čitanje koje, čini se, više odgovara kontekstu prvih triju poglavlja. Na kraju krajeva, sva četiri prijevoda (LXX, Zagrebačka Biblija, Walter Wolff, Mays) podsjećaju na Izl 3,14 i donose prijevod u prezentu. O važnosti prijevoda u prezentu te o mogućnosti dvostrukoga čitanja, progovorit ćemo u izlaganjima koje slijede.

William Propp priznaje da mnogi uspoređuju Izl 3,14 sa Hoš 1,9 nudeći prijevod: »and I am not Ehyeh for you«. ¹⁰⁶ Međutim, Propp se s takvom interpretacijom ne slaže. Za njega je Hoš 1,9 negativan oblik biblijskoga klišeja, koji postoji u nekoliko varijanti, pri čemu je najčešći prijevod: »you will be for me a people, and I will be for you a deity« (Jer 11,4; 30,22; Lev 26,12; Ez 11,20 itd.). ¹⁰⁷ Propp nudi prijevod u futurumu: »You will not be my people, and I will not be for you (belong to you)«. ¹⁰⁸

¹⁰⁴ H. WALTER WOLFF, *Guilt and Salvation. A study of the Prophecy of Hosea*, u: *Interpretation* 15(1961.)3, str. 276.

¹⁰⁵ J. L. MAYS, *Hosea*, str. 29.

¹⁰⁶ Usp. W. H. C. PROPP, *Exodus 1-18*, str. 225.

¹⁰⁷ Usp. *isto*, str. 225.-226.

¹⁰⁸ Usp. *isto*, str. 226.

Usporedimo Proppove prijedloge u LXX i TM:

καὶ ἔσομαι ὑμῶν θεός	Lev 26,12:	וְהִיְתִי לָכֶם לְאֱלֹהִים
καὶ ἐγὼ ἔσομαι ὑμῖν εἰς θεόν	Jer 11,4:	וְאֶנְכִי אֶהְיֶה לָכֶם לְאֱלֹהִים
καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς θεόν	Ez 11,20:	וְאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לְאֱלֹהִים

Prvo što upada u oči jest činjenica da u predloženim tekstovima u TM i LXX na kraju konstrukcije uvijek stoji θεός/θεόν (*theos/theon*) – לְאֱלֹהִים (*lēʔlōhîm, vama, vaš Bog*), što u Hoš 1,9 izostaje. Ta činjenica (da nedostaje predikat Bog) otvara razne mogućnosti prijevoda, u koje možemo svrstati i *Ja nisam* u apsolutnom smislu. Prema mišljenju J. L. Maysa ovakva interpretacija božanskoga imena, umjesto očekivanoga »važ Bog«, upućuje iznad formalnoga saveza, prema misterioznoj, silovitoj *Ja jesam* osobi, čija je prisutnost bila stvarnost na kojoj je počivalo Izraelovo spasenje.¹⁰⁹

Druga važna razlika odnosi se samo na LXX. U LXX svaka je konstrukcija, koju Propp predlaže, prevedena u futuru s ἔσομαι (*esomai – bit ću*), što izostaje u LXX prijevodu Izl 3,14 i Hoš 1,9. U Izl 3,14 prijevod je u prezentu i participu prezenta: ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν (*egō eimi ho ōn*), dok je u Hoš 1,9 prijevod u prezentu, u negativnom obliku: ἐγὼ οὐκ εἰμι (*egō ouk eimi*). Već smo govorili o posebnosti konstrukcije u Izl 3,14 i njezinu prijevodu u prezentu, a sada Hošeju 1,9 Septuaginta ponovno prevodi u prezentu, dok su ostale slične konstrukcije u Septuaginti prevedene u futuru.¹¹⁰ Bog je za Hošeju *Bog sadašnjeg trenutka*, ta činjenica ogleda se u većini izreka koje Bog upućuje Izraelu sa svojim božanskim »Ja«, u formi glasnčkih govora (*messenger's speech*; usp. 9,10; 11,1-9; 13,4-14; 14,9).¹¹¹ Pisac ne poznaje ni jednog drugoga Boga, do onoga koji se još od Mojsijeva vremena svojem narodu predstavlja proklamacijom pravde i djelima izbavljenja: »Ja sam Jahve, vaš Bog iz zemlje egipatske« (Hoš 12,10.14; 13,4).¹¹² Zato smatramo da Septuagintin prijevod Hoš 1,9 u prezentu¹¹³ nije slučajnan, te da prevoditelj konstrukciju לְאֱלֹהִים אֶנְכִי

¹⁰⁹ Usp. J. L. MAYS, *Hosea*, str. 29.

¹¹⁰ Također usporedi: Ruta 2,13; Iz 3,7. Navedene לְאֱלֹהִים (lōʔ-ʔehye^h) konstrukcije LXX prevodi u futuru.

¹¹¹ Usp. H. WALTER WOLFF, *Guilt and Salvation. A study of the Prophecy of Hosea*, str. 275.-276.

¹¹² Usp. *isto*, str. 276.

¹¹³ Septuagintin prijevod אֶנְכִי (ʔehye^h-a) (Hoš 1,9) u prezentu može imati stanovite reperkusije i na novozavjetna istraživanja. Gotovo svi bibličari slažu se da je pozadina Isusovih apsolutnih *Ja jesam* formula (Iv 8,24.28.58; 13,19) knjiga proroka Izaije (43,10.25). Mi ih u tim nastojanjima pratimo i podržavamo, ali smatramo da u nekom posrednom smislu ne smijemo zanemariti niti Hošeinu negaciju. Ona je značajna zato što pokazuje da je אֶנְכִי (ʔehye^h) iz Izl 3,14 moguće na grčki jezik prevesti kao ἐγὼ εἰμι (*egō eimi*) (LXX Hoš 1,9 – *egō ouk eimi*), a ne samo kao ὁ ὢν (*ho ōn*). Uz ovu

(ʔānōkî lōʔ-ʔehye^h) iz Hoš 1,9 shvaća kao Božje ime יהוה (ʔehye^h) iz Izl 3,14b u negativnom obliku. Međutim, i Propp je djelomično u pravu. Usprkos činjenici da predikat »Bog« izostaje u TM i LXX, možemo ga podrazumijevati na kraju r. 9. U ovom čudnom izrazu najvjerojatnije se radi o konstrukciji koja dopušta dvostruko čitanje.¹¹⁴ U jednu ruku možemo je prevesti u smislu biblijskoga klišeja kao »Ja nisam vaš Bog«, jer Hoš 2,25 potvrđuje da takva konotacija nije promašena.¹¹⁵ U drugu ruku, konstrukcija *Ja nisam (za) vas* sigurno odražava tekst Izl 3,14 gdje ó ōw (ho ōn) – יהוה (ʔehye^h) služi kao imenica.¹¹⁶

4.2.3. Hoš 1,9 i kritika tradicije

Prema mišljenju mnogih bibličara, među kojima je i Hans Walter Wolff, Hošea je familijaran s interpretacijom Jahvina imena, prenesena iz Izl 3,14, što se vidi u njegovoj negaciji stare formule saveza, koja time postaje formula razvoda.¹¹⁷ Gdje

---

našu poveznicu (pretpostavku), S. Motyer dodaje još neke i kaže da Iv 8 ima mnogo više sličnosti sa Hošoom nego sa knjigom proroka Izaije. Prema njegovom mišljenju, jezik koji Hošea koristi predstavlja detaljnu paralelu osmom poglavlju Ivanova evanđelja, Usp. S. MOTYER, *Your Father the Devil?*, Paternoster Press, Carlisle, 1997., str. 146.-147. Možda je Ivan, uz sinoptičku tradiciju, pred očima imao sva tri teksta (Izl, Hoš, Iz) i sva tri hebrejska oblika יהוה (ʔehye^h); אֲנִי הוּא (ʔānî hūʔ); אֲנִי הוּא (ʔānî hūʔ) kada je njegov Isus izgovorio svoj ἐγώ εἰμι (*egō eimi*). U tom smislu naizgled različite hebrejske oblike lijepo povezuje B. S. Childs u svojem komentaru na tekst Iz 43,10. Prema mišljenju uglednoga bibličara formula אֲנִי הוּא (ʔānî hūʔ) božansku stvarnost donosi skraćenu u dvije riječi, a te su riječi odjek prvotne objave božanskoga imena יהוה (ʔehye^h) iz Izl 3,14; kao i u Knjizi Izlaska, Bog je ovdje opisan kao sveobuhvaćajući: prošli, sadašnji i budući, Usp. B. S. CHILDS, *Isaiah*, Westminster John Knox Press, Louisville-London, 2001., str. 335. On nije jedini, Goldingay i Payne u svom osvrtnu na Iz 41,4 smatraju kako postoji mogućnost da je redak 4b odjek Božjega imena iz Izl 3. *Yahu-hu* poziva na usporedbu imena YHWH i אֲנִי הוּא (ʔānî hūʔ) s nalogom da se Izraelcima kaže kako je יהוה (ʔehye^h) – *Ja jesam* poslao Mojsija (Izl 3,14), Usp. J. GOLDINGAY, D. PAYNE, *Isaiah 40-55*, The International Critical Commentary, T&T Clark, London, 2006., str. 150. I John Oswalt u hebrejskom אֲנִי הוּא (ʔānî hūʔ) (Iz 48,12) vidi ekvivalent »I Am Who I Am« iz Izl 3,14: to je tvrdnja samopostojanja i neovisnosti, Bog je »all-inclusiveness« u vremenu i prostoru, Usp. J. N. OSWALT, *The Book of Isaiah*, Eerdmans, Grand Rapids, 1998., str. 275. Za drugačije mišljenje vidi: C. H. WILLIAMS, *I Am He. The Interpretation of 'ani hū in Jewish and Early Christian Literature*, 53.-54.; P. VIDOVIĆ, *Nomen sacrum Bogu egzila je Ja jesam*.

¹¹⁴ Usp. E. BEN ZVI, *Hosea*, str. 49.

¹¹⁵ Usp. isto. Tekst Hošee 2,25 u prijevodu Zagrebačke Biblije glasi: *...I posijati ću ga u zemlji, i zamilovat ću Nemilu, Ne-narodu mom reći ću: 'Ti si narod moj!' a on će reći: 'Bože moj!'.*

¹¹⁶ Usp. isto.

¹¹⁷ Usp. H. WALTER WOLFF, *Guilt and Salvation. A study of the Prophecy of Hosea*, str. 276.; E. BEN ZVI, *Hosea*, str. 49.; J. L. MAYS, *Hosea*, str. 29.; M. W. MITCHELL, *Hosea 1-2 and the Search for Unity*, u: *JSOT* 29(2004.)1., str. 121.; H. D. BEEBY, *Grace Abounding. A Commentary on the Book of Hosea*, International Theological Commentary, Eerdmans Publishing, Grand Rapids, 1990., str. 17.

tražiti tu familijarnost? Ako naše tekstove promotrimo iz kuta »kritike tradicije« (*traditionskritik*)¹¹⁸, vidimo da su i ovdje Izl 3,14 i Hoš 1,9 blisko povezani. Prema dokumentarnoj teoriji, Izl 3,14 pripada elohističkoj tradiciji i dokumentu »E«.¹¹⁹ Dokument »E« nastao je u Sjevernom kraljevstvu u razdoblju između 926 g. pr. Kr. (podjela kraljevstva na sjeverni Izrael i južnu Judu) i 750 g. pr. Kr. (pojava proroka Hošee), a posebno prije asirske opasnosti jer, čini se da »E« o tomu ništa ne govori.¹²⁰ Najvjerojatnije datiranje jest oko 800 g. pr. Kr.¹²¹ Prema Werneru H. Schmidtu postoje veze između elohističke tradicije i proroka Sjevernoga kraljevstva, posebno s Hošoom (usp. Izl 3,14 par. Hoš 1,9; također Izl 3,10 par. Hoš 12,14).¹²² Hošoina objava »Ja nisam za vas (1,9 doslovno)« prihvaća objašnjenje božanskoga imena JHWH »Ja jesam (za vas) (Izl 3,14; 12 E)«, samo što ona – za razliku od Izl 3,14 – poriče Božju prisutnost.¹²³ Nakon 722 g. pr. Kr. i pada Samarije »E« dokument prenešen je na jug, najvjerojatnije u Jeruzalem, tamo je redaktor spojio »E« i »J« (jahvistički) dokument.¹²⁴ Za potvrdu takve teze dobar primjer je Izl 3,15 koji pripada jeruzalemskoj liturgiji (usp. Ps 135,13), a redaktor ga je umetnuo između Izl 3,14 »E« i 3,16 »J«.¹²⁵

¹¹⁸ Kritika tradicije smješta tekstove u tradicijske struje i nastoji utvrditi njihov razvoj tijekom vremena, pokušava otkriti knjige koje je dotični autor čitao ili usmene predaje koje je slušao. Sve to doprinosi razumijevanju njegove poruke i literarnih motiva, Usp. A. POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije. Komentar Papina govora i dokumenta Biblijske komisije »Tumačenje Biblije u Crkvi«*, KS, Zagreb, 2005., str. 72.

¹¹⁹ Usp. W. H. SCHMIDT, *Einführung in das Alte Testament*, Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1979., engl. prijev., *Old Testament Introduction*, Walter de Gruyter & Co. – Westminster John Knox Press, Berlin-New York-Louisville, 1999., str. 88.-89.; W. H. C. PROPP, *Exodus 1-18*, str. 196.; A. F. CAMPBELL, M. A. O'BRIEN, *Sources of the Pentateuch. Texts, Introductions, Annotations*, Augsburg Fortress Publishers, Minneapolis, 2000., str. 162.

¹²⁰ Usp. W. H. SCHMIDT, *Old Testament Introduction*, str. 88.

¹²¹ Usp. isto.

¹²² S druge strane, ne možemo govoriti o utjecaju Hošee na »E« dokument: 1) Kod proroka pisaca – među koje ubrajamo Hošeu – Elohistov omiljeni naziv za Boga »Elohim« ne igra gotovo nikakvu ulogu; 2) »E« ne zna ništa o kritiziranju sjevernih svetišta koji su tako česti kod Hošee; 3) Snovi koje Elohist uzima kao stilističko sredstvo u pripovijestima o patrijarsima, postaju nevažni kod proroka pisaca, Usp. W. H. SCHMIDT, *Old Testament Introduction*, str. 88.-89.

¹²³ Usp. isto, str. 88. Izl 3,14 i Hoš 1,9 nisu jedine paralele koje se mogu povući između »E« dokumenta i Hošee. Youn Ho Chung u svojoj studiji o »Zlatnom teletu« upozorava na povezanost Hošee i »E« dokumenta. Prema njegovu mišljenju na Hoš 8,4-6 i elohistički izvještaj o »Zlatnom teletu« u Izl 32 utjecala je posebna proročko-levitska grupacija Sjevernoga Izraela, Usp. Y. H. CHUNG, *The Sin of the Calf. The Rise of the Bible's Negative Attitude Toward the Golden Calf*, T&T Clark, New York – London, 2010., str. 118.-130.

¹²⁴ Usp. W. H. SCHMIDT, *Old Testament Introduction*, str. 89.

¹²⁵ Usp. isto.

4.2.4. Hoš 1,9 i povijesna kritika

Razumljivo je da se Hošein *Ja nisam* ne može tumačiti u filozofskom smislu. To bi asociralo na nebitak i značilo bi da Bog negira samoga sebe; stoga Hošein *Ja nisam* trebamo tumačiti samo u konkretnim povijesnim terminima. Zato je od velike važnosti zamjenica $\text{h}\mu\omega\text{n}$ (*humōn* – *vas, vaš*) – $\text{l}\bar{\text{a}}\text{k}\text{e}\text{m}$ (*lākem* – *vama*) kojom završava r. 9. Gospodin je u Izl 3,14b rekao Mojsiju: $\text{e}\text{h}\text{y}\text{e}^{\text{h}}$ (*ehye^h*) *posla me* $\text{e}\text{h}\text{y}\text{e}^{\text{h}}$ (*ehye^h*) – $\text{l}\bar{\text{a}}\text{k}\text{e}\text{m}$ (*lākem* – *vama*), a sada se ista zamjenica $\text{l}\bar{\text{a}}\text{k}\text{e}\text{m}$ (*lākem* – *vama*) pojavljuje i u Hoš 1,9. *Ja nisam vama* (TM), *Ja nisam* (za) *vas, vaš* (LXX), kaže Jahve. Sve ono što je za Izrael značio Božji *Ja jesam* prilikom Izlaska iz egipatskoga sužanjstva, sada je opozvano. Izlazak iz Egipta središnji je događaj Staroga zavjeta. Bog je Izraela izbavio iz ropstva, izveo ga iz Egipta i izabrao za svoj narod.¹²⁶ Izraelov Bog je »Ja sam tu«, »Ja sam blizu«, on nije daleki u svojem veličanstvu uzvišeni Bog, on nije nepristrani promatrač, ni samovoljni gospodar, on je doslovno tu.¹²⁷ Izraelovo spasenje i sva njegova povijest utemeljena je u tim riječima. S povijesnog aspekta (*historische Kritik*)¹²⁸, hebrejska konstrukcija $\text{e}\text{g}\omega\text{e}\text{i}\text{m}\text{i}\text{h}\text{o}\omega\text{n}$ (*egō eimi ho ōn*) i grčka konstrukcija $\text{e}\text{g}\omega\text{e}\text{i}\text{m}\text{i}\text{h}\text{o}\omega\text{n}$ (*egō eimi ho ōn*) iz Izl 3,14 imaju za cilj Izraelovo spasenje i sve ono što je s tim povezano: savez na Sinaju (usp. Izl 19), dekalog (usp. Izl 20), obećanu zemlju¹²⁹ (usp. Izl 3,7-8.17; Lev 20,24; Br 13,2; Pnz 1,21), bogoštovlje (usp. Lev) itd.

S druge strane, hebrejska konstrukcija $\text{e}\text{g}\omega\text{e}\text{i}\text{m}\text{i}\text{h}\text{o}\omega\text{n}$ (*egō eimi ho ōn*) i grčka konstrukcija $\text{e}\text{g}\omega\text{e}\text{i}\text{m}\text{i}\text{h}\text{o}\omega\text{n}$ (*egō eimi ho ōn*) iz Hoš 1,9, za cilj imaju Izraelovu propast i sve ono što je s tim povezano: pad Sjevernoga kraljevstva (usp. 2Kr 17,5-6), asirsko sužanjstvo (usp. 2Kr 17,23; Tob 1,2), religijski sinkretizam doseljenika iz Asirije (usp. 2Kr 17,24-41; Ezr 4,1-23; Iv 4,20) itd. Gospodin se povukao od Izraela, da pokaže grješnom, ali voljenom narodu kako se s Bogom ne može raspolagati; koliko god da mu je bliz, toliko mu je i dalek. »Niste više moj narod« govori Gospodin, jer bludničite s Baalima (usp. Hoš 2,10.15.18-19), jer ubijate, lažete i kradete (usp. Hoš 4,2), jer svećenici i proroci ne poučavaju narod i zaboravili su Zakon (usp. Hoš 4,4-11). Zato se vaše žrtve meni više ne mile (usp. Hoš 8,11-13), *jer ostavivši* (Izraele) *Boga svojega zavolio si plaću bludničku* (Hoš 9,1). Jahve će negacijom $\text{e}\text{g}\omega\text{e}\text{i}\text{m}\text{i}\text{h}\text{o}\omega\text{n}$ (*egō eimi ho ōn*)

¹²⁶ Usp. R. SCHMID, *Mit Gott auf dem Weg. Die Bücher Exodus, Levitikus, Numeri*, Katolisches Bibelwerk GmbH, Stuttgart, 1977., hrv. prijev., *S Bogom na putu. Knjige Izlaska, Levitskog zakonika i Brojeva*, KS, Zagreb, 1991., str. 10.-11.

¹²⁷ Usp. *isto*, str. 19.-20.

¹²⁸ Cilj je povijesne kritike utvrditi povijesno značenje i važnost biblijskoga teksta na temelju izvannbiblijskih izvora i arheoloških nalaza, Usp. A. POPOVIĆ, *Načela i metode za tumačenje Biblije. Komentar Papina govora i dokumenta Biblijske komisije »Tumačenje Biblije u Crkvi«*, str. 84.

¹²⁹ Poznata sintagma za opis obećanoga teritorija: *zemlja kojom teče med i mlijeko*, pojavljuje se prvi put u Bibliju u redcima Izl 3,7-8, koji prethode objašnjenju Božjega imena, Usp. C. MEYERS, *Exodus, The New Cambridge Bible Commentary*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005., str. 54.

(²ehyeh^h-a) Izraela ponovno vratiti u »Egipat« (usp. Hoš 8,13) odakle ga je nekoć izveo (usp. Izl 3,14). Povijesna usporedba najbolji je dokaz da Hošea nije slučajno odabrao ovu negaciju kako bi opisao tragičnu sudbinu Sjevernoga kraljevstva.

Ja nisam mračni je ekvivalent, čista negacija onoga što je Bog prema elohističkoj tradiciji obećao Mojsiju prilikom izlaska iz Egipta. Hošei Bog obećava nešto sasvim drugo: raskid saveza, bezakonje, gubitak obećane zemlje i nemogućnost ispravnoga štovanja Boga.¹³⁰ Ovu činjenicu najbolje je sažeo Božo Lujčić u svojem osvrtu na

¹³⁰ Kao što smo već rekli, povijesne činjenice najbolji su dokaz ozbiljnosti Hošea *Ja nisam* proroštva. U 9 st. pr. Kr. na svjetskoj političkoj pozornici pojavila se nova vojna sila: Asirija. U 8 i 7 st. Asirija je na vrhuncu svoje vojno-političke moći. Svi narodi zapadno od Eufrata bili su u strahu od asirske vojske i njihova kralja Tiglat-Pileasara III. Izrael je bio na dobrom geopolitičkom položaju, a Asirci su htjeli kontrolirati trgovačke rute uz Sredozemno more koje vode prema Egiptu. **Prva vojna ekspedicija** Tiglat-Pileasara III. u Palestinu odigrala se 734. g. pr. Kr., kada su osvojeni primorski Filistejski gradovi: Ašdod, Aškelon, Ekron, Gat i Gaza. **Druga operacija** dogodila se 733 g., a bila je upravljena protiv Sjevernoga kraljevstva Izraela. Rezultirala je osvajanjem grada Hazora, koji je bio u potpunosti uništen (stratum V), osvajanjem Megida (stratum IV) te pokrajine Galileje i Gileada, Usp. P. J. KING, *Amos, Hosea, Micah: An Archaeological Commentary*, Westminster Press, Philadelphia, 1988., str. 31.-37. U tom drugom valu osvajanja iz sjevero-istočnih dijelova države Izrael u Asiriju je odveden značajan postotak Izraelova stanovništva (usp. 2Kr 15,29-31), Usp. I. PROVAN, V. PHILIPS-LONG, T. LONGMAN III, *A Biblical history of Israel*, Westminster John Knox Press, Louisville, 2003., str. 270. **Treća vojna ekspedicija** odigrala se od 725.-721. g. Prije svoje smrti (727. g.) Tiglat-Pileasar III. prisilio je Judu, Izrael i Filisteju na vazalski odnos. Izrael je bio primoran plaćati danak. Nakon Tiglat-Pileasrove smrti kralj Hošea (732-724. g.) pobunio se protiv Asiraca i odbio plaćati danak. Svojom neposlušom Hošea je dao Asircima izliku za novi pohod. Salamanasar V. (727.-722. g.) sin i nasljednik Tiglat-Pileasara, prvo je 724 g. zatačio kralja Hošeu (sudbina mu je nepoznata), a zatim je počeo opsjedati Samariju koja je pala 721 g. Budući da je u međuvremenu umro i Salamanasar V, opsadu je dovršio njegov nasljednik Sargon II (722.-705. g.). On Samariju nije uništio, ali je odveo u ropstvo oko 30.000 ljudi (uglavnom vjerska i politička elita) i zemlju naselio doseljenicima iz Asirije. Od države Izrael učinio je Asirsku provinciju Samerinu sa Samarijom kao glavnim administrativnim sjedištem, Usp. P. J. KING, *Amos, Hosea, Micah: An Archaeological Commentary*, str. 31.-37.; B. LUJČIĆ, *Starozavjetni proroci*, str. 124. Kasnije su došli i drugi doseljenici iz Mezopotamije. Preostali Izraelci (radilo se o ljudima nižih slojeva jer je politička i vjerska elita odvedena u asirsko sužanjstvo) pomiješali su se sa doseljenicima sa sjevera i na taj način stvorili posebnu etničku skupinu Samarijance. U religijskom smislu došlo je do sinkretizma između jahvističke vjere preostalih Izraelaca i mnogobožačke religije doseljenih Asiraca. Između Samarijanaca i Židova vladao je veliki animozitet. Nakon što su se Židovi vratili iz babilonskoga sužanjstva, Samarijanci su im ponudili pomoć prilikom izgradnje drugoga Hrama u Jeruzalemu (520.-515. g. pr. Kr.). Međutim, Židovi su to odbili, a uvrijeđeni su im Samarijanci na sve načine otežavali posao (usp. Ezr 4,1-23). Zbog toga i drugih razloga, Židovi iz Judeje u Isusovo vrijeme nisu Samarijance uopće smatrali Židovima (usp. Lk 9,51-56; Iv 4,9-10; 8,48), Usp. B. LUJČIĆ, *Starozavjetni proroci*, str. 124.-125.; J. A. SOGGIN, *Introduzione alla Storia d'Israele e di Giuda*, Paideia Editrice, Brescia, 1998., engl. prijev., *An Introduction to the History of Israel and Judah*, SCM Press, London, 1999., str. 257.-258. Nakon sloma asirske moći (609 g.) Samarija postaje provincijski administrativni centar Babilona i Perzije, a nakon osvajanja Aleksandra Velikoga (332 g.) prosperitetni grčki grad, Usp. P. J. KING, *Amos, Hosea, Micah: An Archaeological Commentary*, str. 37.

teologiju proroka Hošee: »Zvuči tragično ali istinito: Izrael se kao narod i kao država slomio zapravo na svome Bogu.«¹³¹ Takav Božji postupak može nam se učiniti hladnim i okrutnim. Međutim, važno je zapaziti da Bog nije napustio narod, nego je narod napustio Boga. Jahvin gnjev koji izbija iz Hošeiinih stihova (usp. 2,6-7.12-19; 7,12-16; 9,7-17; 13,7-11) posljedica je njegove prevelike ljubavi za grješni narod (usp. 11,7-9; 13,4-5). Taj gnjev nije reakcija uvrijeđena tiranina, već bolni krik¹³² Oca koji svojega sina, kojega je držeći za ruke učio hodati (usp. 11,1-4), izručuje uništenju jer je sin to sam htio (usp. 5,3-5).

4.3. NOVI SAVEZ: JAHVE JE OPET IZRAELOV »JA JESAM«

U Svetom pismu promjena nečijega imena označava promjenu njegove cjelokupne egzistencije, promjenu njegove budućnosti (usp. Post 17,1-5.15; 32,29; Mt 16,17-20). S ova tri imena: »Nemila«, »Ne-narod-moj«, i *Ja nisam*, Bog čini upravo to, mijenja Izraelovu egzistenciju. Jedino sebe Gospodin ne može promijeniti, on koji je ljubav, koji *konopcima ljubavi* privlači Izraela (Hoš 11,1-4), *Ja nisam* za svoj narod ne može biti zauvijek. Gospodin će zbog Izraela stupiti u borbu ne samo sa svojim protivnicima, nego prvenstveno sa samim sobom.¹³³ Zato Gospodin ubrzo opet progovara Hošei: *A djece Izraelove bit će ko pijeska u moru, što se izmjerit ne može ni izbrojit. Umjesto da im govore: Vi niste moj narod, zvat će ih: Sinovi Boga živoga... Recite braći svojoj: Narode moj, a sestrama svojim: Mila (2,1.3).*

Zaključak

Na temelju do sada iznesenoga možemo zaključiti da se u Starom zavjetu Gospodinov apsolutni *Ja jesam* (אֲנִי אֵלֹהִים – ʿehye^h) pojavljuje u ključnim momentima Izraelove povijesti i da smjera na Božje sveto ime. Apsolutne אֲנִי אֵלֹהִים (ʿehye^h) konstrukcije imaju svoje utemeljenje u povijesti i iskustvu izabranoga naroda, nijednu formulu ne smijemo shvatiti u isključivo filozofskom ili apstraktnom smislu.¹³⁴ Apsolutni אֲנִי אֵלֹהִים (ʿehye^h) javlja se prilikom izlaska iz Egipta (usp. Izl 3,14) i prilikom odlaska u asirsko sužanjstvo (usp. Hoš 1,9). U Izl 3,14 Bog se objavio Mojsiju kao אֲנִי אֵלֹהִים אֲשֶׁר אֲנִי אֵלֹהִים (ʿehye^h ʿăšer ʿehye^h), što je Septuaginta prevela na grčki jezik s ἐγώ εἰμι ὁ ὢν (egō eimi ho ōn). Hebrejska je konstrukcija zagonetna i teško prevodiva. Budući da je ispravan prijevod gotovo nemoguće utvrditi samo iz morfosintaktičke analize,

¹³¹ B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, str. 137.

¹³² *Kako da te dadem, Efrajime, kako da te predam, Izraelo!... Srce mi je uznemireno, uzavrela mi sva utroba: ne ću više gnjevu dati maha, ne ću opet zatirati Efrajima...* (Hoš 11,8-9).

¹³³ Usp. B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, str. 135.

¹³⁴ Jedini primjer koji bi mogao imati filozofske primjese Septuagintin je prijevod Izl 3,14, ali ni tamo se – kao što smo već vidjeli – ne mora nužno raditi o filozofskom prijevodu.

bibličari posežu za kontekstom u kojem su zagonetne riječi izrečene. Iako je tradicionalni prijevod »Ja sam koji jesam«, bibličari se u novije vrijeme sve više odlučuju za futurski aspekt prijevoda. Među bibličarima koji se zalažu za futur postoje razlike u tumačenju. Ekstremni zagovornici futura najčešće u Jahvinu obraćanju Mojsiju vide odbijanje odgovora: Jahve je skriveni Bog koji nikomu ne otkriva svoje ime (Carroll, Propp). Ova dvojica egzegeta naglasak stavljaju na tetragram, za njih je JHWH jedino pravo ime u Izl 3,14-15. Međutim, tako ne misle svi zagovornici futura, neki egzegete Jahvin odgovor Mojsiju shvaćaju kao pozitivan, a »Ja ću biti koji ću biti« odnosi se na Jahvino buduće djelovanje koje će izvesti u korist Izraela, prilikom izlaska iz egipatskoga sužanjstva (Childs, Vidović). Njih dvojica također naglasak stavljaju na tetragram JHWH iz Izl 3,15, ali smatraju da se i אֶהְיֶה (ʿehye^h) iz 3,14b može smatrati imenom. S druge strane, za prezentski aspekt odlučuju se oni egzegete koji u Jahvinu »Ja sam koji jesam« vide pozitivan odgovor Mojsiju, dok samoga Boga predstavljaju kao aktivnu egzistenciju kojoj je neprimjereno pripisati »bio je« ili »biti će«. Prema njihovu mišljenju stvarnost takve egzistencije moguće je izraziti jedino riječima »jest, jesam«. Karakteristika je ovih egzegeta da naglasak stavljaju na אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה (ʿehye^h ʾāšer ʿehye^h), tj. na objašnjenje značenja samoga imena, a ne na sam tetragram YHWH (Waltke, Durham).

Kada govorimo o Septuaginti, prevoditelj se u Izl 3,14 odlučio za prezentski aspekt. Možda stoga što je u grčkom prezentu kao nesvršenom vremenu na neki način već uključen i futurski aspekt. Iz toga proizlazi da LXX prijevod u prezentu nema utemeljenje samo u filozofiji, kao što se obično misli (Ratzinger, Carroll), već ima svoje filološko opravdanje.

U Knjizi proroka Hošee apsolutni *Ja jesam* pojavljuje se u negativnom obliku אֶנֶכִּי לֹא־אֶהְיֶה (ʿānōkî lōʾ-ʿehye^h) – ἐγὼ οὐκ εἶμι (*egō ouk eimi*). Prorok se gotovo sigurno referira na Izl 3,14 da bi pokazao naslovnicima, žiteljima Sjevernoga kraljevstva, kako ih je snašla sudbina suprotna onoj koju su doživjeli njihovi predci prilikom izlaska iz Egipta. Bog se igra s izrazom אֶהְיֶה (ʿehye^h) koji u Hoš 1,9 ima trostruku ulogu. Prvo mu služi kao sredstvo kojim će objasniti ime Hošaina sina Ne-narodnoj. Zatim kao svoje vlastito ime, kojim želi reći Izraelu da ga je napustio. I treće, Gospodinovu negaciju možemo shvatiti u smislu biblijskoga klišeja: »Vi niste moj narod, i ja nisam vama Bog« (usp. Hoš 1,9 par. 2,25). Prva dva tumačenja imaju istu poruku: Bog je Izraelcima od *Ja jesam* (Izl 3,14), postao *Ja nisam*. Od Božjega naroda postali su Ne-narod. Hošein *Ja nisam* ne možemo tumačiti u filozofskom smislu, jer bi time Bog negirao samoga sebe i svoju bit, zato su posebno važne kritika tradicije i povijesna kritika. Hošea, baš kao i Elohist u Izl 3,14, naglašava da je Jahve Bog koji djeluje unutar povijesti, samo što odsad On više nije tu za svoj narod. Iz toga proizlazi da Božje ime *Ja jesam*, u okviru knjige Izlaska, ima povije-

sno-spasenjsku funkciju, dok u okviru knjige proroka Hošee ono poprima povijesno-upropašujuću funkciju.

Nije samo Hošea familijaran s elohističkom predajom iz koje prenosi יהיָהוּ (ʿehyeh^h) (Izl 3,14). I njegovi naslovnici morali su, barem iz usmene predaje, poznavati elohističku tradiciju i vjerojatno su bili svjesni težine prorokovih riječi. Nažalost, kada je Hošea zapisao Božju poruku narodu, bilo je prekasno da se bilo što promijeni. Asirci su dvjema vojnim kampanjama od 733.-721 g. pr. Kr., u potpunosti porazili državu Izrael, a njegovo stanovništvo odveli u asirsko sužanjstvo. Da je sjećanje na te događaje i kod kasnijih naraštaja ostavilo dubok trag, svjedoče knjige o Tobiji i proroku Joni, koje su napisane s 4/3 st. pr. Kr.,¹³⁵ a posredno se referiraju na asirsko osvajanje i gubitak sjevernih dijelova obećane zemlje. To je najteža posljedica Hošaina *Ja nisam* proroštva.

Ipak, Gospodin će s Izraelom sklopiti »Novi savez« (Hoš 2,20), Ne-narod će postati *Narod*, Ne-mila *Mila*, a *Ja nisam* postat će *Ja jesam*.¹³⁶ Jahvine starozavjetne formule kulminirat će u Isusu Kristu. Povijesno spasenjsku usmjerenost *Ja jesam* formula dovršit će sam utjelovljeni *logos* (usp. Iv 1,1.14; 8,24.58) koji će, vršeći Očevu volju, svojom krvlju sklopiti »Novi savez«: *kad uzdignete Sina Čovječjega, tada ćete upoznati da Ja jesam* (Iv 8,28).

¹³⁵ Usp. B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, str. 422.

¹³⁶ Usp. *isto*, str. 138.

THE ABSOLUTE »I AM« IN EXODUS 3:14 AND HOSEA 1:9

Ivica Čatić, Ivan Andelfinger*

Summary

*In the article the authors confront the meanings of two Hebrew verb forms and their translations in biblical Greek and modern translations. It is the verb form ʔehye^h in Ex 3:14, and its negation $\text{lō}^{\text{ʔ}}\text{-ʔehye}^h$ in Hosea 1:9. These verb forms can be translated in the Croatian language as *Ja jesam* (I am) and *Ja nisam* (I am not) in the absolute sense. The study aims to shed light on the historical, philological and theological relations of the positive (Ex 3:14) and negative formulation (Hosea 1:9). In the Old Testament the Lord's absolute »I AM« has its foundation in the experience of the chosen people, it appears in key moments in Israel's history and is directed to the holy name of God. In Ex 3:14, God appeared to Moses as ʔehye^h ʔāšer ʔehye^h (I AM WHO I AM), which the Septuagint translated into Greek as *egō eimi ho ōn* (I AM HE WHO IS). The Hebrew construction is cryptic and difficult to translate. Since it is almost impossible to determine the correct translation only from the morphosyntactic analysis, biblical scholars resort to the context in which the cryptic words are spoken. Although the traditional translation is »I AM WHO I AM«, in recent years biblical scholars are increasingly opting for the future aspect of translation. In this paper, special attention will be directed toward this translation in the future tense and the question of its legitimacy. When talking about the Septuagint translation, in Ex 3:14 the translator opted for the present aspect. Because the Greek present as imperfect tense in a way already includes the future aspect. It follows that the LXX translation in the present tense has its foundation not only in philosophy as is commonly thought, but it also has its philological justification. When we talk about the book of the prophet Hosea the absolute »I AM« appears in the negative form, $\text{ʔānōkī lō}^{\text{ʔ}}\text{-ʔehye}^h$ (Gk. *egō ouk eimi* – I am not). The prophet is almost certainly referring to Ex 3:14 to show the addressees, the inhabitants of the Northern Kingdom, that they suffered*

* Doc. dr. sc. Ivica Čatić, Catholic Faculty of Theology in Đakovo, J. J. Strossmayer University of Osijek, P. Preradovića 17, p.p. 54, 31400 Đakovo, Croatia, ivicat6@gmail.com

Ivan Andelfinger, dipl. teol., Catholic Faculty of Theology in Đakovo, J. J. Strossmayer University of Osijek, P. Preradovića 17, p.p. 54, 31400 Đakovo, Croatia, andelfingeri@yahoo.com

a fate contrary to the one that befell their ancestors while exiting Egypt. It follows that God's name »I AM« within the book of Exodus has a historical-salvational function, while within the book of the prophet Hosea it takes on a historical-destructive function.

Keywords: *the Bible, the Old Testament, God's name, the formula »I AM«, historical-salvational function, the formula »I AM NOT«.*